

L - 103

ALBÁNIA

II. TA

DR. HORVÁTH ÖDÖN

Különlenyomat a Budapesti Szemle CXL. kötetéből

BUDAPEST

KILLÁN FRIGYES UTÓDA M. KIR. EGYET. KÖNYVKERESKEDŐ
BIZOMÁNYA

ALBÁNIA

IRTA

Dr HORVÁTH ÖDÖN

Különlenyomat a Budapesti Szemle CXI. kötetéből

BUDAPEST

1902

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Nr. inv. L-103
103/07

I. Albánia népe.

Hugo Victor *Orientales*ében a következőképen énekli meg a klephtákat azaz albánokat:

«Le Klephte a pour tout bien l'air du ciel, l'eau des puits,
Un bon fusil bronzé par la fumée et puis
La liberté sur la montagne».

Ilyennek képzeljük mi is, a szép albán hegyek szabad fiát. De sajnos, nem valamennyit találjuk ilyennek. A monastiri korcsmapolitikusok, kik e vegyes-nyelvű vilajetben egy Nagy-Görögországot, Nagy-Bulgáriát avagy egy Nagy-Albániát állítanak egymással szembe és titkos gyűléseikben az Ismail Hemal bey által Brüsszelből lancirozott eszmének hódolva, nemcsak a pusztá lelkesedéssel elégesznek meg, hanem hébehóba nyílt lázadást is rendeznek, úgyszintén a menekülő Maliq bey szellemi hűbéresei nem igen felelnek meg Hugo Victor föntvázolt képének.

De a santa-quarantai kereskedőket és a pargai, prevesai, salaforai és janinai «bagaristákat» sem találjuk olyan ideálisoknak. Őket már a görög vér, a philhellén propaganda kivetkőztette eredeti mivoltukból, azon görög kereskedelmi szellemet szívták magokba, a mely, a görög szószegő kereskedő rendjében megtestesítve, csak két ideált ismer: mindenképen meggazdagodni és embertársainak, ott, a hol lehet, anyagi

Sosaj
 Kir folyón átmegyünk, és egy előkelő albán védelme alatt 10—12 órai útat befelé teszünk meg, odáig, a hol a Sala vagy Storaj folyócskák a Drinába ömölnek, akkor meg fogjuk találni azt a hőst, a kit kerestünk, és első pillanatra is rá fogunk ismerni.

Nyulánk, magas, izmos és aczélidegzetűnek találjuk itt az igaz albánt. Hosszú, szőke bajusza, simára borotvált álla, haja rövidre nyírva, fején a fehér báránysapkával, vagy a fehér gyapjúkendővel, mely turbánmódra feje körül csavarva, onnét csak igen ritkán kerül le. A nadrág féltörökösen a térdig bő, aztán a lábszárhoz szorulva, a bokánál szétnyílik, hasonlítva a mexikói és indiánus lovasok öltözkééhez. A nadrág is fehér és fekete bandarabeikokkal van zsinórozva. A kabát vörös vagy fekete, az ezüsttel kivert öv pedig széles és a testtől eláll, hogy minél több kést, tört és pisztolyt lehessen benne elhelyezni. Az öv alatt és ha elfér, benne is egy egész töltény-arsenálra fogunk akadni. E fegyverein kívül, melyeket különben a montenegrói is visel, az albán a puskájától el nem választható; azon puskától, melylyel a sólymot röptében lelövi. Puska nélkül egy lépést sem tesz. Ha szánt, vagy pedig a mezőn dolgozik, a puska a vállán nyugszik, ha birkáit vagy nyáját legelteti, úgy guggolva mindkét kezével tartogatja, ha pedig a hegyekben, vagy a keskeny ösvényeken csatangol, úgy mindig lövésre kézen fogja. Ha gondtalanul lehever feje alá párnának rakja.

Csak Skutari kapui előtt kell megválnia fegyverétől és morogva, fogcsikorgatva adja azt át a török őrség tisztjének, ki nem tűri, hogy fegyveresen járkáljon a városban, mert könnyen megeshetnék, hogy a vásári ünnep csataünnepé változnék át, melynek a kiomlott keresztyén és török vér adná

Soraj

Kir folyón átmegyünk, és egy előkelő albán védelme alatt 10—12 órai utat befelé teszünk meg, odáig, a hol a Sala vagy Steraj folyócskák a Drinába ömölnek, akkor meg fogjuk találni azt a hőst, a kit kerestünk, és első pillanatra is rá fogunk ismerni.

Nyulánk, magas, izmos és aczélidegzetűnek találjuk itt az igaz albánt. Hosszú, szőke bajusza, simára borotvált álla, haja rövidre nyirva, fején a fehér báránysapkával, vagy a fehér gyapjúkendővel, mely turbánmódra feje körül csavarva, onnét csak igen ritkán kerül le. A nadrág féltörökösen a térdig bő, aztán a lábszárhoz szorulva, a bokánál szétnyílik, hasonlítva a mexikói és indiánus lovasok öltözkéhez. A nadrág is fehér és fekete bandarabeikokkal van zsinórozva. A kabát vörös vagy fekete, az ezüsttel kiverő öv pedig széles és a testtől eláll, hogy minél több kést, tört és pisztolyt lehessen benne elhelyezni. Az öv alatt és ha elfér, benne is egy egész töltényarzenálra fogunk akadni. E fegyverein kívül, melyeket különben a montenegrói is visel, az albán a puskájától el nem választható; azon puskától, melylyel a sólymot röptében lelövi. Puska nélkül egy lépést sem tesz. Ha szánt, vagy pedig a mezőn dolgozik, a puska a vállán nyugszik, ha birkáit vagy nyáját legelteti, úgy guggolva mindkét kezével tartogatja, ha pedig a hegyekben, vagy a keskeny ösvényeken csatangol, úgy mindig lövésre kézen fogja. Ha gondtalanul lehever feje alá párnának rakja.

Csak Skutari kapui előtt kell megválnia fegyverétől és morogva, fogcsikorgatva adja azt át a török őrség tisztjének, ki nem tűri, hogy fegyveresen járkáljon a városban, mert könnyen megeshetnék, hogy a vásári ünnep csataünnepé változnék át, melynek a kiomlott keresztyén és török vér adná

* Nicht bloß die verödeten oder die Bergstämme überhaupt, sondern der gesamte Sandtschak Scutari ist vom Fleeressolien befreit. Ebenso von der Heuerleistung mit Ausnahme der Chaudschak Zadrima.

meg az árát. Mikor aztán hazatér és fegyvereit ismét visszakapja, örömtől ujjongva süti el pisztolyát. Ezek az albánok tudniillik az egyedüliek, kik jogositva vannak, hogy a scutarii kerületben — a főváros kivételével — egyáltalán fegyvert viselhessenek. Ők azonban az egyedüliek is, kik a »tizedet« nem fizetik, az egyedüliek, kik katonai szolgálatot nem teljesítenek, hanem csak arra kötelesek, hogy háború idején, mint szabad, irregularis milizia a határokat megőrizték és védjék. A szerbek és montenegróiak igen jól tudják, hogy albán »testvéreik« e kötelezettségöknek, hazájok határára túl is, és béke idején is sokszor túlbuzgóan tesznek eleget.

Ezek az igazi hegyi albánok, körülbelül 100—150,000-en vannak és malliesoknak, vagy hegyilakóknak is nevezetnek. Törzsökre, (fataleikra vagy bairachtsokra) oszlanak; e törzsök közül, a glementok a montenegrói határ mellett laknak, azután a Scutari tó keleti oldalától kezdve, hegymeredekről-hegymeredekre találjuk a hottákat, serebiákat, castrahokat, riolokat, buschatokat, pulatokat, posripákat és slackokat. A Drinától beljebb találjuk a hires mirditákat, ducadschinokat, és a taziaákat, északon pedig a Dusmani, nica martenseket, grasnici és hadikat. Ezek csak a scutarii vilajetben lakó albán néptörzsek.

A nagyobb törzsek banderiákra oszlanak; így a mirditák törzse, mely több mint harmincz ezer lelket számlál, számos banderiumra oszlik, melynek mindegyike azon helység nevét viseli, a hol állandóan tartózkodik.

Minden törzs élén áll a bairachtar, ki mellett mint tanácsadó szerv, a »vének tanácsa« szerepel. A vének tanácsa nem a törzs legidősebb, hanem legbátrabb férfjaiból, a »hősökből« van összeállítva. A bairachtar védi meg a törzs érdekeit, háború idején ő nevezi ki a vezetőket, békében pedig

E Die Stämme der Nikaj, Morturi, Krasnic und Glasi gehören zum Vilajet Kosovo.

a legfelsőbb bíró, ki a Lek ducadgin (hegyi jog) szerint igazságot szolgáltatva, egyszersmind — sokszor igen kegyetlen, — ítéleteinek végrehajtásáról gondoskodik.

Minden törzs joga és kötelessége, hogy vilajetje valijánál képviseltesse magát, de a vali is «köteles és jogosult», hogy minden törzshöz követet küldjön. E «jog és kötelesség» azonban csak Scutari vidékén és Ipek körül gyakoroltatik, tényleg hatályon kívül van helyezve, mert e jognak kölcsönös gyakorlása sok gyilkosságot és véres összeütközést vont maga után.

Csak igen kevés és nehezen rendezhető ügyben jelenik meg a törzs egynéhány vénje, kik nem idegenkednek mindentől, a mi török, a scutarii török bíró előtt, hogy a scutarii török tribunale azon szárnyában, a hol kizárólagosan a «Gibel» az albánok joga szerint ítélik, tárgyalhassák az odahaza eddigelé el nem intézhető ügyet.

A scutarii török törvényszék egy régi, piszkos és elhanyagolt épület, melynek zöldre festett kerítése már messze föltűnik az idegennek.

Csak hébe-korba lát az ember ez épület előtt egy pár albánt; hallgatagon és magokba zárkozva kezdik meg a magas hegyek felé vezető útjokat. Hallgatók, mert az ítéletet, a mit ott benn a török bírótól hallottak, nem kapják írásban, hanem azt jól kell emlékezetükbe vésniök, nehogy abból, a míg hazaérnek, valamit elfelejtsenek. Mert ha az ítéletet odahaza is elfogadják, úgy az a legpontosabban végre is hajtatik. Ha a törzsfőnök és a vének tanácsa az ítélettel nincs megelégedve, úgy a hegyekben újra megtartják az ülést, ítéletet mondanak, mely ellen azonban már föllebbezés nincs.

Különben peres ügy sok nincsen. Az önsegély az első

*Handel mit offener
bar die sige
namle, d'schi
balcommission
gemenit; sie ist
eigentlich kein
Gericht, sondern
stärkste Verwal-
tungsbehörde mit
dem Vorsitz des
Vali.*

törvény, minden albán egy «egoarcha» a szó legteljesebb értelmében és az is volt, még mielőtt Nietzsche e fogalmat megteremtette.

A ki őt legelőjében meg akarja rövidíteni, a ki ürűjét, vagy birkáját ellopja, a ki rajta jogtalanságot követ el, az ellen van az albánnak elég fegyvere. A revolver, kard, puska. Egy albán közmondás azt tartja, hogy «semmisem oly igazságos, mint az albán puska», és a hol egyszer vér kezdett folyni, ott addig kell folynia, míg patakká lesz. Ha valakit meggyilkolnak, vagy ha csak a gyilkosság megkíséreltetett, úgy a két család «vérré lép egymással». Ez annyit tesz, hogy a hány az egyik oldalon elesett, ugyanannyinak a másik oldalon is áldozatul kell esnie. Vér vért kíván, ez az egész Balkánon félig-meddig elfogadott elv és hogy a meggyilkolt vér még a sírban is vér után kiáltson, tilos, a vért a sebről lemosni, mert a vérrel a bosszúra való jogot is el lehetne mosni.

A vérbosszú kötelessége csak a család férfitagjaira terjed ki, de azért a nők is igen gyakran részt vesznek benne.

Mindenesetre a nők azonban azok, kik férjök, apjuk és fiokban nem engedik elaludni a bosszút, hanem dalaikkal mindig újra és újra azt életre ébresztik. A vérbosszú furiája, épen a nők rimázkodása és nógatása következtében, sokszor egész törzsöket ragad magával és borzasztó küzdelmeket idéz elő.

Ugyanez történik különben, ha a meggyilkolt egyedülálló egyén volt, kivel esetleg a család is férfiágában kihalt. Mert azon törzs, melyhez a meggyilkolt tartozott, hadat izen az egész másik törzsnek és már megtörtént, hogy egy egész bairacht e rettenetes gyilkolásban teljesen elpusztult.

A bairachtarnak jogában áll, hatalmi szavával a vér-

bosszúnak véget vetni és az egymással «vére lépett családokat» kibékíteni — e jogát azonban csak akkor gyakorolhatja, ha mindkét részről a meggyilkoltak száma egyenlő nagy.

Ha ez az eset beáll és a bairachtar, a vének tanácsával, kimondja az ellenségeskedés megszűntét, akkor jaj annak, a ki a békét újra megszegi. Házát leégetik és családja kitagadja.

Természetes, hogy míg a vérbosszú tart, addig minden eszköz meg van engedve és a ki ellenfelét hátulról, vagy egy biztos buvóhelyről orozva lelövi, épen oly hős, mint ha nyílt párbajban leütötte volna. Sőt a ravaszságot az albánok gyakran még sokkal nagyobb erénynek tekintik, mint a bátorságot.

A vérbosszú leggyakoribb oka, a nő hűtlensége, a házasságtörés. Mert «az albán nő, szép és gyönyörű testalkatú, fekete szemű, fehér és vörös, mint a tej és a vér».

Egy régi albán dal így írja le az albán nőt és ez meg is felel az igazságnak. A megcsalt férj kétszeres bosszút köteles állni, mert nemcsak saját gyalázatát kell lemosnia, hanem nem szabad tőrníe, a felesége családján ejtett szégyent sem. Mindenekelőtt azonban, nehogy hűtlen felesége családjánál mint rágalmozó tűnjék föl, a nélkül, hogy ezt valaki sejtene, felesége hűtlenségéről biztos adatokat kell gyűjtenie. Ha e megdönthetetlen bizonyítékok birtokában van, úgy elmegy felesége atyjához vagy fitestvéreihez, megmondja jövetelének okát és előadja sorról-sorra bizonyítékait. Szótlanul hallgatja az atya, vagy a testvérleánya, vagy nővére bűnét és ha a bűnösséget beismerik, a megcsalt férjnek puskája számára egy töltényt adnak. Ezzel aztán, a nélkül, hogy neje családjának bosszújától tartania kellene, ura lett felesége életének, mert hiszen «a család ólmával» öli meg, azaz a család részéről a becestelen fölött mondott ítéletet hajtja végre.

Gyakran a férj ez ítétlettől eláll és csak azzal elégszik meg, hogy felesége orrát levágja. Nem ritkán találkozhatni az albán hegyekben, főséges termetű, gyönyörű szép nőkre, elcsúfítva az orr helyén levő behegedt sebbel, mely nemcsak bizonyítékul szolgál a férj kegyetlen bosszújának, hanem a melyre a nő néha büszke is, mert ez azt bizonyítja, hogy őt más is szerette és hogy ő értett ahhoz, hogy e szerelemért szenvedjen is.

Sokszor e családi szerencsétlenségek egész törzsek valódi sorscsapásaivá válnak, mert igen gyakran a szerető nem tűri a szeretett nő halálát vagy elcsúfítását. A szerető ilyenkor vérbosszút esküszik. Csak természetes, hogy ilyen körülmények között az albán hegyi lakók férfiainak alig egy harmada hal meg természetes halállal. A többi vagy az örökös harezok, vagy a vérbosszú áldozataivá lesznek.

Csak egyetlenegy eszköz van, mely egy «vérben» levő albánt megmenthet. Ez a vendégbarátság, melyet egy idegennél élvez. Mert a vendégbarátság oly szentség, melyet se a keresztyén, se a mohammedán albán meg nem szeg. Mig tehát a vérbosszú által üldözött még a halálos ellenség vendégszeretetét is fölhívja és élvezi, a mig annak háza fedele alatt tartózkodik, addig teljes biztonságban van. Ha a vendégbarát barátságát és ótalmát a házon kívül is élvezi, vagy pedig csak a háza küszöbéig, és ha az ellenséges golyó ott leteríti, úgy a vendégbarát egész családja «vérré lép» és az ellenségeskedés mindig új és új és szélesebb köröket von maga után.

Természetes, hogy minél inkább közeledünk a városhoz, annál enyhébbek lesznek a szokások, melyek leginkább a belső hegyes országrészekben pusztítnak legerősebben. A város-

ban ügyszólván egészen elmosódnak. Ebhez mindenesetre hozzájárul, főleg az a körülmény, hogy a városi albánok csak a magok árnyékai, mert ott a legborzasztóbb ellen — lép föl ellenök és kérlelhetetlenül bénítja meg vad erőiket. Ez ellenség a tüdővész.

Ha Degrand tuloz is, midőn 70 %-ra becsüli a scutarii lakosság tüdővészeseit, kétségen kívül áll, hogy e betegség sehol oly borzasztóan nem pusztít, mint az albán Párisban, a hogy a scutariak városukat nagy büszkén elneveztek. A scutariak régi öröksége, mely a rettentő «Skrljevo»-ra vezethető vissza, a luesz is, a mely betegség annak idején, a francia uralom alatt, Dalmáciát néptelenné tette és a síkságon lakó albánoknt degenerálta. A város egészségügyi és társadalmi viszonyai nagyban hozzá járulnak, hogy e betegség folytonos terjedése minél nagyobb mérveket öltjön. Az asszonyok például bűzös, egészségtelen szobákban tartózkodnak és a házat csak igen ritkán hagyják el. A városban csatornának se hirt, se hamva, a víz rossz, tisztátlan, a gyakori áradások a város utcáiban valóságos mocsarakat hagynak hátra és a levegőt egészségtelen miazmákkal töltik el — szóval megvan minden előfeltétel, hogy a lappangó betegség mindenütt gyorsan és alaposan végezzen.

Innen van az, hogyha szerdán Scutariban a «bazár», azaz a nagy vásárnap van, és a hegyi lakosság a várost nagy tömegben elárasztja, a hegyi lakók erős, izmos és nemes alakjait, a vézna és beesett szemű városi albántól már messze meg lehet különböztetni. És így nem is csoda, ha amazok ezekre csakis szánakozó megvetéssel tekintenek le és őket nem is akarják fajukhoz tartozóknak elismerni. Egyszerű «bazarinusoknak», kereskedőknek tekintik őket, kikkel elvég-

zik üzleti dolgaikat és a kikre sohasem lehet számítani, még még akkor sem, mikor az a «nagy és jelentőségteljes óra fog ütni», melyet minden albán epedve vár: a fölkelés és szabadság órája. Mert az albán is egy szabad és független hazáról álmodik, dalai a szabadság dicsőhymnusai, vágyának egyedüli álma, a nagy, szabad és egyesített Albánia. És ha valaki aztán azt mondja neki, hogy egykoron a montenegrói le fog szállni hegyeiről és Scutari fölé fog uralkodni, az látni fogja, mint torzul el megvetőleg arcza és az utálat érzetében, hogyan fog egy köpéssel megvetésének kifejezést adni. A ki pedig azt fogja előtte vitatni, hogy Olaszország lesz Albánia ura, nevetve azt fogja mondani: «E mesét már valaha hallottam». A ki pedig Ausztria-Magyarország uralmát jövendőli Albánia fölé, az látni fogja, hogy hogyan sötétedik el tekintete, hogyan nyúl fegyveréhez és ezeket fogja hallani: «Soha, a míg élünk. Ránk nézve épen oly rossz volna, mint rátok nézve».

II. Albánia történetéből.

A milyen érdekes maga az albán nép, épen oly érdekes története is. Alapjában véve a folytonos harcok és küzdelmek eposzeiája. Véres csaták és győzelmek hősi éneke ez a történet, melynek fénypontja Scander bég harczy tetteiben tetőzik. Ebben a névben egyesül — mint Warsa Effendi mondja — Albánia multja és jövője is; ő e nemzet legnagyobb, legendaszerű hőse, a kinek a nép bárdjaitól megénekelt tettei «a férfiakat hőökké avatni képesek».

A nagy Castrióta neve a XV. századba vezet bennünket vissza — a török uralom, a vallási küzdelmek által szétdőlt korszakba. És a történelem a török uralom fénye mellett is, mégis a nagy Györgynek csakis szerencséséről, dicsőségéről és győzelmeiről adhat számot. Scander bég — a török ostora. Egész Európa rettegett a török hatalom előtt, csak két férfiú nem — a nagy Hunyadi és hű bajtársa Castrióta György! Scander bég hősi tettei bámulatba ejtették az egész keresztyén világot. Maréknyi emberrel, útját állja a győzelmes ottomán hadseregnek, mely előtt már akkor egész Dél-Európa meghajolt. Az albán néptörzs egész őserejét látjuk megtestesítve Castriótában, kit minden korszak nagy hadvezérei mellé méltán lehet sorolni. De nemcsak e nép őserejét, hanem az albán ravaszságát, leleményességét és kegyetlenséggel párosult vak-

merőségét is egyesítve látjuk e nemzeti hősünkben — úgy hogy Scander bégben az albán hegyi lakó teljes és hű typusa jelenik meg.

Férfias és erőteljes egyéniségének bűbája, nagy izgató és szónoki tehetsége, szerencsésének és bátorságának nimbusza, minden albánt hatalmasan vonzott Scander bég parancsszava alá.

A Castrióták fejedelmi családja azon kis fejedelemség fölött uralkodott, a mely a nagy-szerb birodalom tönkretétele után a törökkel szemben önállóságát még fönnt tudta tartani. Castrióta György atyja, János, a Dibrától—Krojaig terjedő országrészen uralkodott és ez utóbbi helységben született 1408-ban Scander bég. Születésekor nagy tüzes kereszt mutatkozott az égen és egy hosszúfarkú üstökös vonult végig a sötét éjszakán. Már ez jele volt annak, hogy a gyermek nagy tettekre hivatott. Márzsenge ifjúságában messze fölülmúlta valamennyi testvérét és honfitársát a fegyverfogásban és birkózásban. Atyja kedvence volt és nemzetének reménye lett. Midőn a töröknek sikerült a kisedő országot leigáznia és a fejedelem kényszerülve volt, legnagyobb kincsét, Györgyöt a szultánnak túszul adni — János fejedelem így szólt fiához: «György, tudom, hogy te léssz a megboszulóm. Isten te benned helyezte el erejét. Te fogod, Jézus Krisztus dicsőségére a törököt leigázni és a félhold helyett ismét a kereszt uralmát fölláttatni».

Igy ment a fiatal Castrióta mint tús és fogoly Drinápolyba, a hol akkor II. Murad szultán uralkodott. György a szultán szívét hamar megnyerte. Míg a kényúr György testvéreit a halálba küldi, addig őt — miután az izlámra áttért — mint saját fiát neveltette. Tízennyolcz éves korában, György —

most már Scander bég — Anatóliában küzd a törökök sorában és számos alkalommal kitünteti magát.

Visszatérve Murat udvarába, párviadalban megöl egy tatár óriást és két perzsa fejedelmet, kik mint rettegett bajvivók voltak elismerve.

E tettei, de még inkább férfias szépsége, szelleme és tisztán látó elméje nagyon elbájolták a szultánt, a ki aztán az albán herceget kegyének számos jelével tüntette ki. Albániában pedig általános és nagy volt a gyász, hogy György otthagya ősei vallását, eldobta magától népének szokásait és hűtlen lett atyja jövődöléséhez; — hogy igaztalan volt a gyász, azt Scander bég nemsokára bebizonyította.

1442-ben a szultán Keram pasa és Scander bég vezérlete alatt nagy sereget küldött ki, a Hunyadi János vezérlete alatt álló magyar sereg visszaverésére. Az elővédet Keram pasa vezényli, a sereg magva Scander bég parancsnoksága alatt állott. Keram pasát Hunyadi fényesen megverte — ez most Scander béghez fordul segítségért. Castrióta György ujjongott. Most látta elérkezettnek az időt, hogy az álarczot, melyet annyi ideig viselt, magától eldobja. Most következett el a cselekvés ideje.

A kiséretében levő albánokat sátrába hívatta és megmagyarázta nekik, hogy ő, mint keresztyén, a ki szívében mindig keresztyén is marad, nem harcolhat keresztyén ellen, hanem elhatározta, hogy elhagyja a szultán seregét és visszatér az albán hegyek közé, hogy lerázza szegény testvéreiről a török jármot — a ki akar, jöjjön vele.

Ujjongó lelkesüléssel repültek ki a görbe kardok a hüvelyekből és «Albánia és a keresztyénség» szavaktól viszhang-

zott a sátor. Aztán ősi prelargiai szokás szerint, «követ helyeztek a gyülekezet közepén» és ünnepélyes esküt tettek, — hogy a halálig, örömben és búban törhetetlenül fognak egymás mellett kitartani.

Mindjárt különféle rendszabályokhoz nyultak, hogy a merész terv sikerülését biztosítsák. Scander bég maga tartóztatta le Reys Effendit, a ki mint a szultánnak pecsétörzője, a sereget elkísérte a hadjáratra és kényszerítette, hogy a szultán nevében egy okiratot állítson ki, melynek értelmében, a krojai török kormányzó fölszólíttatik, hogy a megerősített hely és az ország uralmát Scander bégnek adja át.

Ez okirattal a kezében és 300 bajtárstól kísérve hagyta el a tábort és gyors menetekben igyekezett haza — az albán hegyek felé. Dibre helységben lépett Scander bég először albán földre. Midőn a lakosság, — mely a Castrióta családhoz mindig hű volt — terveiről értesült, nagy tömegben csatlakozott hozzá. Az egész ország kész volt a fölkelésre, ha «György fejedelem» kívánsága.

A dibraiak csapatával megnagyobbodva, Kronja felé indult. Seregét az erdőben hagyta, a krojai kormányzóhoz pedig elküldötte unokaöcscsét Hamzsát és két tisztet, hogy a kormányzónak jelentsék eljövetelét és adják át a szultán parancsát. A kormányzó legcsekélyebb gyanút sem táplált, hanem Scander bégnek kormányzóvá való kinevezését rögtön tudatta is a lakossággal. A kinevezés híre mindenütt megrázkozást és bosszúságot keltett, mert hogy egy volt albán fejedelem fia, mint a török képviselője, régi hazáján uralkodik, az már gúnynak is sok. De Hamza bég hamar lecsillapította a kedélyeket, a mennyiben, összehívatta a város legelőkelőbbjeit, előadta Scander bég tervét és fölszólította a

jelenlevőket, hogy a város kapuit éjjel nyissák föl az erdőben elrejtett albánoknak, ők magok pedig szintén fogjanak fegyvert az elnyomás ellen.

A terv sikerült. Éjjel az egész lakosság, férfiak és nők, sőt gyermekek is állig fölfegyverkezve kimentek házaikból és mindenkit, a ki török volt, legyilkoltak. Egész éjjel tartott a borzasztó gyilkolás. Csak reggel adta ki Scander bég a parancsot a vérontás megszüntetésére, és hírül adta, hogy mindenkinek, a ki vallását odahagyja és mint ő, ismét kereszténynek lesz, annak életét odaajándékozza.

Így lett Castrióta György Kroja ura és miután a Dibrauck is nagy csapatokban csatlakoztak hozzája és a többi apró albán fejedelem is neki meghódolt, nemsokára oly tekintélyes haderő élén állott, hogy az egész országot a töröktől megtisztíthatta. Hogy a szabadság fönmaradását továbbra biztossítsa, 1444-ben Alessiába összehívta az albán fejedelmek congresszusát és tüzes beszédben szólította föl őket a jó béke és egyetértés fön tartására. A beszéd hatása nagy lelkesedést idézett elő és azt eredményezte, hogy Castrióta Györgyöt az újonnan alakult albán liga fejévé és az albánok első fejedelmévé választották meg.

Murat szultán kedvencének árulása miatt természetesen igen föl volt háborodva és Ali pasa vezérlete alatt nagy sereget küldött ki Albánia visszahódítására és hogy a fejedelmet lehetőleg élve fogja el. Tivolrónál ütközött össze a két sereg — borzasztó volt az összecsapás és az albán hegyek is ritkán láttak ilyen vérfürdőt. A törökök teljes vereségével végződött a harcz és csak kevés híja volt, hogy Ali pasa nem jutott azon sorsra, melyet ő Scander bég számára tartogatott.

Castrióta György győzelmének híre hamar elterjedt

egész Európában és Ulászló magyar király követséget küldött hozzá, melyben fölkérte, hogy a törökök ellen indítandó keresztes hadjáratban vegyen részt.

Scander bég megint a kisebb fejedelmekhez fordult tanácsért és elhatározták, hogy 20,000 albánnal fognak Hunyadi hadseregéhez csatlakozni. Útjában értesült arról, hogy Ulászló — Hunyady tanácsát nem követve — Várnánál összeütközött a törökkel és vereséget szenvedett és hogy egy nagy török sereg elindult Albánia leigázására. Castrióta György erre visszafordult. Gyors tempóban sietett az épen elhagyott otthon felé és a Mokrena szorosokban helyezkedett el, a hol a török sereget be akarta várni.

A török bement a csapdába és midőn Fizar Pasa lovas-seregével a szorosokba bevonult, az albánok neki estek és alig egy harmada a török seregnek menekülhetett a határhoz vissza.

Nem jobb sors érte Mustafa pasát sem, a ki egy még nagyobb sereggel követte az előbbi vezért.

Természetes, hogy minde győzelmi hír nemesak Albániában, hanem egész Európában a legnagyobb örömet keltette és a várnai ütközet után kissé lehangolt bátorságát ismét új életre ébresztette.

Mindenünnen érkezett segítség az albán fejedelem részére — de a török egyidejig békén hagyta az országot. A helyett azonban a velencei köztársaság foglalta el Dipra albán városkát. De a san-markói oroszán is kénytelen volt az albán oroszán előtt meghátrálni. Alig végződött e küzdelem is Albánia javára, Mustafa pasa, nagy hadsereggel ujjonnan kivonult a nagy albán fejedelem ellen. Háromszor oly erős és hatalmas volt a török hadsereg, mint Castrióta kisdéd hada,

de azért a török mégis legyőzetett és Orosinál maga Mustafa pasa is Scander bég kezeibe esett. Dühtől tajtékozva, a szultán maga vonult Albánia ellen. De ő maga sem birkózhatott meg az albán hős szerencsecsillagával és két izben hiába kísérelte meg a hős leigázását. Miután nagy veszteségeket szenvedett, «megtört szívvel» határozta el a visszavonulást és nemsokára reá, mint az albán legenda mondja, «a bánat elsorvasztotta és lelkének tüze elaludt».

A nép örömmujjongása és az összes európai országokból összesereglett lovagok üdvözlése között tért vissza Scander bég fővárosába, Krojába és egy ideig nyugodtan, felesége Andronica, Arcandas Polemi fejedelem leánya, oldalán országa és háza szerencséjének élt.

Életének álma az egységes Albánia volt, melynek a megvalósításához most már minden eszközzel törekedett. Albánia sorsa egy kézben legyen letéve. Egy birodalom, egy fejedelem, egy nép. A kis fejedelmek egynémelyike ezért elpártolt tőle, így egykori legjobb barátjai, Golemi és Hamzsa is, ki Kroja előtt oly nagy szolgálatot tett neki. Mindkettő II. Mohamed, Murat szultán utódjához fordultak, ki tárt karokkal fogadta őket. Sőt a szultán nagy sereg élére állította e két renegát fejedelmet, hogy Albánia ellen vonuljanak. Orosi előtt találkozott a két sereg. Már harczy vonalban állottak egymással szemben — ekkor előlépett az öreg Golemi és Scander béget párviadalra szólította föl. Scander bég elfogadta azt, de midőn Golemi előlépett és azt a férfiut látta maga előtt, ki nemrég legjobb barátja volt, azt a férfiut, kinek az oldalán százszor és százszor küzdött, azt a férfiut, a ki neki kétszer mentette meg életét, ekkor szívébe — mint a népdal szépen mondja — lelohadt a bátorság, kezéből kiesett a kard

és mindkét kezével befödven orcáját, hevesen zokogni kezdett. Ez a jelenet annyira megbénította a török sereg harczyi kedvét, hogy ez hátrálni kezdett. Goleminak ugyan sikerült őket megállásra bírni s jöllehet «előbbi gyengeségét nagyon szégyelve», küzdött, mint a hogy csak egy oroszán küzdhet, a ki többé az életre nem gondolhat, hanem csak a halálra, mindazonáltal Scander bég őt megverte, épen úgy mint a segítségére siető Hamzsát is.

A vén Golemi azonban nem lelte a csatában a halált, melyet oly nagyon keresett — összetörve tért vissza Scander béghez, a ki nyílt karokkal fogadta és mindenkinek büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a hős fejedelmet, akár szóval, akár tettel, akár dallal vagy arczkifejezéssel, hűtlenségeért, — melyet örökre el kell felejteni — szemrehányást tegyen.

Egy meglehetősen békés korszak köszönt most be Albániára — a törökkel ugyan még mindig folyt a viszátkodás, de a török már csak inkább a látszat kedvéért folytatta a háborút. Scander bég megerősítette országa határait és az belső jólétéről is gondoskodott.

E munkássága közepett érte régi barátja nápolyi Ferdinánd meghívása, ki az anjou gróf ellen segítséget kért; mert ez Bari városát megszállotta. Scander bég barátja meghívásának mindjárt eleget tett. Nyolczezer kitünően fölszerelt lovassal áthajózott Itáliába és miután Piceiraino fölött győzelmet aratott, Barit az ellenségtől megtisztította. Miután Tranit is meghódította, gyorsan visszasietett országába, mert a török távollétét fölhasználva, berontott Albániába és már a mokrenai szorosokat is megszállotta. Scander bég a török sereg elébe ment és csakhamar sikerült neki ellenséget országából kivennie.

A szultán dühében egy seregét, a másik után küldötte az albánok nyakára, de mind hasztalan.

Scander bégét a «hegyi tündérek védték» — a szultán belefáradt az örökös küzdelembe. Békét kötött és Castrióta Györgyöt elismerte Albánia souverain urának.

Pius pápa azonban új keresztes hadjáratot hirdetve, Scander bégét kínálta meg a fővezérséggel. Scander bég elfogadta a megtisztelő ajánlatot és ismét a kardhoz nyult. Berontott a török területre és egy török határsereget meg is semmisített. Győzelmét már-már ki akarta akarta használni, mikor a pápa halálhíre érkezett táborába. A keresztes hadsereg létesítése nem sikerült, s Scander bég egyedül állott, mint a szultán egyetlen fegyveres ellenese. Ellene irányult most már a szultán egész haragja, Baloban pasa, a szultán legkitünőbb vezére indult Albánia ellen, de most is a török szenvedte a csúfos vereséget.

Az arnauta Sukub is föllázadt Scander bég ellen, de ezt is megverte a híres albán fejedelem.

Még egy utolsó kísérletet tett a padisah, úgy mint nagynevű elődje és maga állott serege élére. De Scander bég legyőzhetetlen volt. Semmisem sikerült, még a szultántól fölbérelt orgyilkosok töre sem használt. Skanderbéget «valóban a hegyi tündérek védték».

Semmit sem végezve tért vissza a szultán, csak Chidva, lázadó városon állt véres bosszút, a mennyiben 8000 férfi fejét levágatta és győzelmi jelként Stambulba küldte. Scander bég üldözte a visszavonuló ellenséget, de hirtelen megfordult és Alessio felé tartott, a hová a többi albán fejedelmet is meghívta.

Mielőtt valamennyien összegyűltek volna, heves lázba

esett. «Végem van» mondotta és lefeküdt, hogy meghaljon. Halálos ágyán kapta a hírt, hogy a törökök megint berontottak hazájába. «Hozzátok fegyveremet és kantározzátok föl a lovamat» — «ti pedig induljatok az ellenség ellen». És mint a szélvihar repültek le az albán hegyekről a síkságba a könnyű albán lovasok a halálos ellenség visszaűzésére. «Scander bég! Scander bég!» ez volt a csatakiáltás. A sereg előtt száguldott a hős paripája és sokan phantasiájokban rajta látták a hőst. A törököt oly páni félelem fogta el, hogy sietve minden oldal felé elmenekültek. A legenda szerint Scander bég még halála után is győzött a török sereg fölött, mert mikor az albánok lenn a síkságban e fényes győzelmet kivívták, a nagy hős fönn a hegyekben lelkét már kilehelte.

Ez Scander bég története — ez Albánia fénykora. Ebben összpontosul Albánia szereplése is, mert a mi ezután jön, az már a szétesés — az ország züllése. A török az egyik országrészt a másik után hódította meg — csekély ellentállás mellett. És ez így maradt továbbra is, ha a fölkelés tüze és a régi gyűlölet lángja hébe-korba föl is csapott. Nem változott sokat ez állapot addig, míg több hatalom versengése nem hozza Albániát közelebb más országok — így hazánk — érdekszférájához is.

III. A jelenlegi politikai áramlatok.

Albánia, mint már jeleztem, a népek figyelmét az újabb időben ismét maga felé fordítja. Több nemzet külpolitikájának ügyszólván még titkolt terrenumát teszi — mindenesetre azonban hivatva van, hogy új politikai életre ébresztessék. A nagy nemzetek közt mi és az olasz nemzet igyekezzünk egymás törekvéseit keresztezni és versenyzésünk egyelőre csak gazdasági téren már-már éles ellentétté kezd kifejlődni. Mindketten belátjuk, hogy a kié Albánia, azé az Adria fölötti uralom.

Albániában jelenleg négy áramlat igyekszik érvényre jutni. Mindenekelőtt azon albánok, kik Albánia autonóm helyzetét akarják kivívni; a nagy szerb, illetve a montenegrói aknamunka, az olasz propaganda és az osztrák-magyar monarchia céltudatos és rendszeres előrehaladása, mely azonban, sajnos, egyenlő lépést tart élbetetlen lassúságunkkal és már-már közmondássá vált erélytelenségünkkel. Tudvalevőleg a balkán népei bennünket, kik vagy osztrák vagy magyar honosak vagyunk, »svábáknak» szoktak czímezni. Ha az albán valakit tétovázni, vagy habozni lát, azt mondja: »Határozatlan, mint a svába». Bizony nagyon ránk férne egy kis erély és gyorsaság, mert így könnyen fogjuk lábunk alatt a talajt elveszíteni. Ha az osztrák politikának talán megfelel és e habozó gazdasági politika — nekünk az semmiképen sem

felelhet meg, mert a legjobb útban vagyunk, hogy ezt, a jövőre, oly fontos piacunkat Olaszország elől el fogjuk veszíteni.

Nem Albániának egy csapással való politikai meghódításáról van szó, hanem első sorban arról, hogy az albánokat, kimutatva azon előnyöket, melyeket a velünk való kereskedelmi összeköttetés által nyernek, részünkre meghódítsuk. Így azonban azt látjuk, hogy csekély befolyásunk is tűnőfélben kezd lenni, mintha igazolni akarnánk, egy ismeretes olasz diplomatának azon mondását, hogy: «Hadd dolgozzék és végezzen csak Ausztria-Magyarország; az albán falatot, melyet orruk előtt el fogunk csipnie, a legizletesebben készítik számunkra». Ennek csakis gyors actióval lehet véget vetni, — mely actióra munkám keretén belől bővebben lesz még alkalmam rámutatni.

Hogy monarchiánk keleti politikája merre irányul, azt valamennyien tudjuk. Gróf Andrássy Gyula inaugurálta balkáni politikánkat és Salonikit azóta nem veszítettük el szemeink elől. Az időpont, hogy gazdaságilag előrenyomuljunk, elérkezett — a késedelem csakis ártalmunkra lehet. Hogy miképen járjunk el? Nézzük csak első sorban mit és hogyan tettek és tesznek a többiek.

Az albánok és mint már kiemeltem, különösen a hegyi albánok, a teljes szabadságot kívánják. Azokban a titkos conventiculumokban, melyeket egyrészt a janinai tó környékén, másrészt a boganai völgyben avagy a havasok kunyhóiban már régóta tartani szoktak és a melyekben a testvériesülések és összeesküvések napirenden vannak, tüzes beszédek hangzanak el és az örülésig határos albán kardtáncz közben lángoló szabadságdalok kelnek az ajkokról, úgy hogy valamennyi

jelenlevőben a szabadság érzete kiolthatatlanul föllángol. És különös, de való igaz, hogy épen a török kormány az, mely ravasz számítással az albánokban a szabadság érzetét elaludni nem engedi.

Mindjárt a berlini szerződés után a scutarii vali, Hussein pasa Prizrendbe összehívta az összes albánság legelőkelőbbjeit és módja szerint rámutatott arra a nagy veszélyre, mely Albániát a berlini szerződés részéről fenyegette. Szegény «országok» — így szólt a ravasz török — egy részét Montenegró, másik részét Ausztria-Magyarország, ismét másik részét pedig Görögország fogja kiszípolozni. Rámutatott arra a nagy szabadságra, melyet Törökország az albánoknak engedélyezett — beszélt a nagy adóról, elnyomatásról, vallási üldözésről stb. úgy, hogy sikerült neki valamennyi albán törzset egy «testvéri szövetségre» birnia. A fölkelés elő volt készítve. Az albán veszedelem Európára nézve már létezett. És ez albán veszedelem mindig fölszínre kerül, ha a keleti kérdést valamely érdekelt európai nagyhatalom fölveti. Minden verekedés, minden lövöldözés, különösen a comosi vagy monastiri vegyes nyelvű- és nemzetiségi vilajetbe fölkelés-számba megy — ha a török kormánynak erre szüksége van.

Ilyenkor aztán Albániában van forradalmi mozgalom, vagy szabadságharcz, mert a török kormány meg akart szabadulni egynéhány neki kellemetlen politikai ügynöktől, a kiket ilyenkor legkönnyebb lehet kitiltani, vagy örökké száműzni is. Ha pedig a török kormány érdeke az albán törzsek dacszövetségét követelte, úgy mindjárt kéznél volt és némelykor, most is van, a külső veszedelem. Mikor a török-montenegrói határ rendezéséről volt szó, mindjárt készen volt a fölkelés és a török kormány kijelenthette a hatalmaknak, hogy egy

néplázadással szembe tehetetlen: midőn pedig 1899-ben Görög és Törökország között kitört a háború, akkor a török kormány Albániában emissáriusai által azt a hirt terjesztette, hogy Görögország Artán át Janináig akarja Albániát elfoglalni és hogy Albánia létezése fenyegetve van. Mindjárt létesült az ipeki liga — és a panhellén eszme szétfoszlott. Ha pedig Törökországnak már nincs mitől félnie, akkor következik a komédia utolsó jelenete — a fölkelés «vezetői» és vezérei száműzetnek vagy külföldre menekülni kénytelenek. A török kormány e cselszövényeit már Boszniából kellene ismer-nünk és e török sakkhuzásoknak nem kellene könnyen föl-ülnünk. Az albán forradalom addig nem lesz veszélyes, míg valamely hatalom nem fogja megpróbálni kezét erre a tarto-mányra rátenni; akkor aztán a hegyi albánokkal elkecsereedett élet-halál harcra lehet kilátás. Szerenese azonban, hogy az albánok kezdenek már átlátni a konstantinápolyi szitán is. Világos, hogy az albán autonom törekvések számai — bármily ellentmondónak is látszanak — Konstantinápolyban futnak össze. Ez a törökök részéről igen ügyes politikai játék, mert így sikerül az albánok egy részét a török politika mellett han-golni. Legjobb bizonyítéka ennek azon körülmény, hogy a legvérmesebb autonomisták a mohammedán hodzsák és papok. Egyáltalán a Balkánon a papság a leghasználhatóbb politikai úttörő. A katolikus albán papság az osztrák-magyar befolyás főtámasza és egyszersmind az olasz törekvések fő ellenlábas-a is. A görög-keleti papok az Oroszország által is támogatott montenegrói nagyszerb törekvések szolgálatában állanak, az utóbbi időben azonban az olasz érdekekhez való átpártolás világosan észlelhető. Ennek magyarázata a következő: a nagy-szerb törekvések Albániában csak megvetést, de pozitív ered-

ményt nem értek el. Nikita fejedelem az olasz királyi családdal való rokonsági kapcsolat következtében és másrészt azért is, hogy a mi törekvéseinknek, ha lehet, egy nagyhatalmi ellenlábassal állja útját, a görög-keleti papságot Olaszország szolgálatába állította. Nikita önző ember ugyan, de belátta, hogy az ő eszközei csekélyek ahhoz, hogy Albániát hatalmába kerítse — ehhez egy nagyhatalom szükséges. És mint-hogy mindent, a mit tesz, ellenünk teszi, Olaszországot birta rá, hogy Albániát nagyobb figyelemre méltassa. És mióta III. Viktor Emanuel uralkodik, azóta azolasz törekvések sokkal határozottabb és erélyesebb formát is öltöttek. A görög-keleti papság újabb időben — mint főt említém — ez áramlatot támogatja. Minthogy a papság a félművelt népeknél a politikai vezérszerepet is játszsza, nyugodtan állíthatom, hogy az albán autonóm törekvések azért nem birnak zöld ágra vergődni, mert az albánoknak sem nemzeti egyházuk, sem nemzeti papságuk nincs.

A nagy és szabad Albánia eszméje csak azon albánok álma, kik hazájokból száműzve, idegen országokban élnek, s ez államok viszonyait az ő országukéval összehasonlítva, az utóbbiak szomorú és elhanyagolt voltáról élénk meggyőződést szereznek. Ezek azt hiszik, hogy tapasztalataikat odahaza értékesítve, hazájok jövőjét boldoggá és nagygyá tehetik. A hegyi albán pedig nem annyira hazája szabadságát félti, hanem csak egyéni szabadságára, családjának, rokonságának és törzsének szabadságára féltékeny. Nem szabad tőle adót követelni, sem fegyveres szolgálatot, meg kell neki hagyni az albán hegyi jogot és a vérboszúját sem szabad bántani. Hogy mennyire engedélyezheti e kedvezményeket a civilisált állam, az már más kérdés. Mindenesetre ezen az oldalon kell a munkát

kezdeni, — ezzel a kulccsal el lehet jutni a hegyi albán szívhez is. A városi egész más elbánást követel és anyagi előnyökkel könnyen kielégíthető.

Ez elemeket kell meghódítani és ezeket lehet is meghódítani.

A milyenek ma a viszonyok, Albánia alapjában véve a török uralommal meg van elégedve, mert a török kormány elnézi akármit tesznek és ha egyik-másik vali ki is szipolyozza őket, a török kormány hamar elcsapja és jön helyette a másik — mert a török kormány nagyon «igazságos»! Oh mily igazságos ez a Törökország!

A montenegrói befolyás ma már igen csekély. A montenegrói különben született ellensége az albánnak. Az Olaszországgal való szoros barátság is a nagyszerb eszmének nagyon ártalmára van. Azonban az aknamunka, mely ott folyik, nagyon is megérdemli az óvatos előrelátást. Gurul az orosz rubel, az orosz prestje és a görög-keleti egyház pedig mindig készenlétben van a nagyszerb eszme újjászervezésére és támogatására. A nyílt nagyszerb propaganda, a Montenegróhoz való csatolás kísérlete is bizonyára egész Albániát lángba borítaná, egy percze megteremtené ez az albán egységet és bizonyítékát nyújtani annak, hogy az albán nép és szabadság-gondolat még folyvást él.

Ránk nézve legfontosabb az olasz befolyás. Ez nemcsak az Albániáért való küzdelmet, hanem egyszersmind az Adriáért és a középtengeri hatalmi állásunkért való harcot jelenti.

Ha Olaszország nélküli is valamely egyház közvetlen támogatását, az Olaszország területén lakó mintegy kétszáz-ezer albánban hű és nem megvetendő szövetségese van. Ez albánok Sicília és Calabriában a Terra di Molina és a Terra

d'otrantói kapitányságokban erős tömegekben laknak és igen sok olasz községnek és falunak bizonyos feltűnő, az olasztól elütő jellemet kölcsönöznek. Ezekből kerülnek ki főleg az olasz kormány jól fizetett emissáriusai, kik bámuló honfitársaiknak a nagy gazdagságról, jólétről, szabadságról, mely Olaszországban uralkodik, valóságos regéket mesélnek el. És ha a honfitárs kétkedőleg fejét csóválja, fölszólítják, hogy jöjjön velök. Az olasz földön mesterségesen teremtetett Kis-Albániában azután fejedelmileg fogadják az atyafit, a ki itten olyan dolgokat lát és olyanokról hall, melyről eddigelé sejtelve sem volt, mert előtte ez egészen új és ismeretlen világ nyílik meg. Aztán hazatér magas hegyei közé, de lelkében nagy fordulattal, mert már azon töprenkedik, hogy hogyan volna lehetséges az, hogy az ő hazája is mindezen javakat szolgáltassa, melyeket az olasz testvérországban talált.

Nem tagadható, hogy az olasz rendszer a helyes. A ki valamely nép igényeit emelni képes és egyszersmind meg tudja mutatni az utat és módot, hogy e szükségletet hol és miképen lehet fődözni, annak a kezében van az illető nép.

Ez egy régi axioma, mely valósulást ígér. Olaszország az albán népben fölkelti a szükségletek és igények iránti vágyat és e vágy teljesítésére az egyedüli eszköznek az Olaszországhoz való csatlakozást hirdeti. «Úgy lesz ez nálatok is, mint a hogy a tengeren túl levő testvéreiteknél van.» Így készíti elő Olaszország Albánia meghódítását. Eddigelé Olaszország csak ígért, de most már azon a ponton áll, hogy ígértét be is törekszik majd váltani — ha megesalja is vele az albánokat! — Ha résen nem leszünk és nem mi leszünk azok, kik az albánok igényeit a saját kivitelünkkel fődözni fogjuk, akkor e fontos piacunkat már elveszettnek tekint-

hetjük. Mindenekelőtt tehát meg kell előznünk Olaszországot. Olaszországnak Albániában levő diplomatai képviselői és consuljai ügyesen dolgoznak és valljuk be nyíltan és őszintén, sokkal tapintatosabban és eredményesebben dolgoznak, mint az osztrák-magyar monarchia képviselői. Mert hogy volna az másképen lehetséges, hogy a mi befolyásunk például a scutarii vilajetben határozottan súlyedtt, míg az olasz nagyban emelkedett, a mi legfeltünőbbben azon sok ujonnan alapított olasz iskolában jut kifejezésre, melyek a miéinket már régen tul-szárnnyalták.

Olaszországnak Albániában két consulátusa és két alconsulátusa van. Az előbbieket Scutariban és Janinában, az utóbbiak Vallona- és Durazzóban. Mind a négy kitűnően van szervezve és vezetve. Azonfelül van Prevesában egy consuláris ügynökség, mely azonban rövid idő alatt alconsulátussá lesz. Azonkívül közel ezekhez Monastirban is van olasz képviselet, a mely nem annyira kereskedelmi szempontból fontos, hanem főleg azért, mert innét lehet legjobban megfigyelni a macedon mozgalmakat. A macedon kérdés az albán kérdéssel szorosan kapcsolatos — egyik a másiktól alig választható el, mert ha egyszer Macedónia a török birodalomtól elesik, akkor Törökország már nem képes továbbá Albániát megtartani. A török csapatok Albániához akkor csak a mi vasútjainkon, vagy pedig tengeren férhetnének. Ezenkívül Olaszország egy consulátust tervez Üskübben, egy alconsulátust pedig Prizrewben, mind oly diplomatai állomás, mely hivatva van befolyásunk ellen állást foglalni.

Minket azonban főleg Olaszországnak Albániában való kereskedelmi térfoglalása érdekel. E tekintetben Olaszország az utóbbi években, tekintve Albániával való földrajzi fekvését,

határozottan sikereket ért el. Nem kell ugyanis elfelejteni, hogy Olaszország Albániával szemben semmiféle úgynevezett Hinterlanddal nem rendelkezik, míg mi a Balkánon kereskedelmi tekintetben úgyszólván uralkodó helyzetet foglaltunk el. Bosznia és Hercegovina teljesen kezünkben van — a többi Albániával határos ország, pedig szintén többé-kevésbé a mi gazdasági politikánktól függ. Montenegró például a mi valutánkat is magáévá tette, jóllehet teljesen független fejedelemség. A mi térfoglalásunk Albániában tehát csak természetes, a viszonyok és politikánk által igazolt volna, ellenben az olaszok térfoglalása mesterkéltséggel és teljesen kereskedelmi körökön kívül esve, főleg monarchiánk aspirációi ellen irányul.

Olaszországnak Albániába való behozatala jelentékenyen emelkedik évről évre és Olaszország e kereskedelmi viszony fejlesztésére kétségtelen olyan ügyességgel dolgozik, mint a milyen ügyes előrelátás albán politikáját egyáltalán jellemzi.

Az 1901. év folyamán a «Puglia» olasz tengerhajózási társaság albániai vonalait jelentékenyen kiterjesztette. Körülbelül egy éve a velencei két heti járat is egy hetivé változtatott át. E járaton a «Veloce» olasz tengerhajózási társaság hajói érintik Triesztet, Zárát, Anconát, Tremítit, Viestit, Barit, Brindisit, Vallonát, Durazzát, Meduát, Antivarit és Gallipolit. E vonalért a fentemlített olasz társaság az olasz kormánytól évenként 315,000 lírányi subventiót kap, míg az előbbi években csak 220,000 lírát kapott. Azonkívül még egy állandó tengeri vonalat tart fenn az olasz kormány Olaszország és Albánia közt. Ez szintén Velenczéből indul ki és érinti odamenet Triesztet, Ortonát, Barit, Brindisit, Santi Quarantát, Corfut, Prevesát, Salatorát, visszajövet pedig Santa Mariát, Corfut, Santi-Quarantát, Brindisit, Barit, Ortonát és Velenczét.

Ez utóbbi vonalon a forgalom csak kéthetenkénti és az olasz kormány jelenleg ezt a vonalat 65,000 lírányi évi subventióval segítyezi. Az 1902. évi olasz költségvetésben azonban e vonalnak minden héten való járata van előirányozva és az olasz kormány e célznak évi 108,000 lírát szán. Ebből láthatni, hogy az olasz kormány mekkora súlyt fektet az albán forgalomra, ha egy vonalra annyit áldoz!

Tisztán politikai célokat követett, azonban az olasz kormány, midőn arra törekedett, hogy az albán folyamhajózást kizárólagosan kezébe vegye. A bojanai tudniillik az egyedüli vonal, a melyen kicsiny forgalom van — és az olasz kormány, csakhogy az ottani lakosság előtt kegyes jóakaratát egyrészt és hatalmát másrészt kimutassa, nagy áldozatokkal rendes járatokat tart fönne néha pocsolyamélységű folyócskán. Mert kereskedelmi érdekek e vonal ápolását nem javasolják, az olasz kormány mégis a bojanai folyamhajózást 180,000 lírával segítyezi. E vonal Meduában bevárja az olasz tengeri gőzösöket és St. Nicoleket Pulaytól a Bojánán fölfelé a forgalmat Obotiig közvetíti. Az olasz kormány, hogy Albániának ez egyetlen járható folyam viziútját használhassa, a fönti subventión kívül az érdekelt társaságoknak oly szerkezetű hajók építésére is ad külön subventiót, mely hajók az igen sekély vízben is akadálytalanul közlekedhetnek.

A mi Ungaro-Croata hajóstársaságunknak az állammal kötött szerződése értelmében szintén Obotiig kellene járatait föntartani és oda kéthetenként szintén a Bojánán fölhajóznia.

Minthogy azonban hajóparkja olyan, hogy a tengerre járó gőzöseit e célra föl nem használhatja, az Ungaro-Croata az Antivari-Durazzói járatot akarja életbe léptetni, legalább addig, míg szintén az olaszokéhoz hasonló gőzösöket építhet.

Én az obotii vonalat teljesen fölöslegesnek tartom, míg a durazzói vonalunk nincsen berendezve. Mert mit használnékünk, hogy úgy fejezzem ki magam a sütemény, ha ez is kevés, míg hús és kenyérünk nincsen. Durazzo Albánia legfontosabb kereskedelmi helye. A behozatal legnagyobb része ottan bonyolódik le — mondhatni bátran, az összes bevitel $\frac{2}{3}$ része. Innét aztán száz és száz öszvéren szállítatik az árú az ország belsejébe. Első sorban tehát onnét kellene az olasz kereskedőket kiszorítani és ottan tért foglalni. Azért tehát oda kellene első sorban hajóinkkal hatolnunk. A «Veloce» társaság főntemlitett folyóvonalát kétszer hetenkint járattja, hogy az esetleges versenyt már csirájában elfojtsa. Ezentul a kis «Jolantha», a hogy az egyik hajójuk a kis olasz hercegnő után el van nevezve, ezentul tehát kétszer hetenként fogja nemesak az utasokat és árúkat — mert ez bizony ottan nincsen sok — hanem a postát is szállítani. A postát emelem ki azért, mert az olasz hajó nemesak az olasz postát közvetíti, hanem a nemzetközi postaforgalmat is, melylyel Brindisinél van csatlakozása. És erre a méltóságára az olasz kormány rendkívül büszke — kimutathatja az albánnak, hogy ők közvetítik ez országrészben a nemzetközi postát. Talán ez is az oka annak, hogy az olasz kormány annyit áldoz, a nem sokat érő Obotii folyóvonalra.

De az olasz kormány nagyobb és komolyabb dolgokban törí a fejét. Tudniillik többek közt azt is tervezi, hogy a «Veloce» és a «Navigazione Generale» hajói közt, melyek Corfut is érintik, állandó csatlakozást létesítsen, hogy az osztrák Llyodnak, mely eddigelé Kelet felé a magyar forgalmat is szerződésileg lebonyolítja, kezéből kivegye a köztünk az Adria keleti tenger mellékével és a török birodalommal,

illetve Konstantinápolylyal való eddig közvetített összeköttetésünket is.

Olaszországnak e mondhatni lázas tevékenysége természetesen maga után vonja az olasz áruforgalom jelentékeny emelését is. De a morális következmények sem maradtak el — Olaszország prestigéje Albániában egyre emelkedik. Ausztria-Magyarországnak, de főleg hazánknak, melyet első sorban érdekelnek a balkán események, azon kellene lennie, hogy alkalmas módon és eszközzel Olaszország fenyegető versenyét és még fenyegetőbb befolyását ellensúlyozza.

Mert a mi befolyásunk eddigelé tényleg ott a legnagyobb, ellenére Olaszország nagy erőlködésének, a kis Montenegró dühének, Görögország kilátás nélküli kísérleteinek és még Oroszország aknamunkájának is.

Ausztria-Magyarország Albániában lépésről lépésre hódította meg eddigelé birtokolt terrenumát. Lépésről lépésre hódítottunk, de ezeltudatosan. Lassan haladva, szép sikereket ért el kereskedelmi politikánk. De éppen e sikerek által hozzászoktunk a lassúsághoz. Erről most annál inkább le kellene tennünk, mert a félelmetes verseny egyrészt ezt nagyon is erősen követeli, másrészt azonban a szárnyrakapott és az osztráktól már emancipálódni kezdő magyar kereskedelem a hagyományos osztrák lassúsággal már vajmi keveset érne el. Mert be kell vallanunk azt is, hogy fősikereinket a nyolczvanas években csak azért értük el, mert versenyünk nem volt.

Ha még továbbra is halogatjuk közvetlen és önálló föllépésünket és nem törekszünk a még részben szabad albán piacot a magyar ipar részére lefoglalni, úgy eddigi, ez irányban kezdeményezett munkánk teljesen hiábavaló volt. A magyar ipar még fejletlen ugyan, de fényesen elégítheti ki

még a legelkényeztetebb albán izlést is. A mellett megvan Albániával Fiumén át a közvetlen összeköttetés lehetősége is, a mi Fiume forgalmát jelentékenyen emelné.

Nekünk tehát gyorsan, elegendő eszközökkel felszerelve kell Albánia gazdasági meghódítására indulnunk.

Mert ha nem eléggé gyorsan és nem a kellő erélylyel, azonkívül nem elegendő eszközökkel lépünk föl, úgy eddigi munkánkkal csak siettettük azon gyümölcs fejlődését, mely aztán éretten fog Olaszország ölébe hullni.

IV. Az osztrák-magyar monarchia politikai és gazdasági befolyása.

Az utóbbi években politikai, de főleg kereskedelmi körünket élénken foglalkoztatták az albán viszonyok. Nemesak hagyományos keleti politikánk, melyet gróf Andrássy Gyula inaugurált és melynek végeztélja Saloniki, hanem főleg azon körülmény, hogy kivitelünknek biztos és állandó piacot szerezzünk, fordította figyelmünket régi szövetségeseink, az albánok felé. Iparunk ugyan még csekély, de szépen kielégítheti a legelkényeztettebb albán igényeket is!

Fokozódik ez érdeklődés az által, hogy Olaszországban félelmetes versenytársra akadtunk, ki mint már kifejtettem, igen ügyesen szervezi ottani működését és nagy léptekkel halad Albánia gazdasági meghódítása elé. Ilyen nagy szabású actióval szemben nekünk is már ki kell lépniünk eddig tanúsított rezervánkból.

Még pedig — önállóan mint magyaroknak kell föllépniünk. Mert eddigelé is szerepeltünk lenn, de nem önállóan, hanem mint osztrák-magyarok.

Albán politikánk, tudniillik az osztrák-magyar albán politikai befolyás, már évszázadokba nyul vissza és ha anyagi sikereket el is ért néha, a szívekhez hatolni sohasem tudott. Az albán az osztrákot «svábának» tekinti, a kitől nem igen sokat akar hallani s a magyarokról azt hiszik, hogy ezek a

svábának uszályhordozói. Sajnálunk bennünket, mert azt hiszik, hogy szabadságunk nincsen, magunk valamit véghez sem vihetünk. Pedig a «magyar» nevet nem felejtették el az albánok, a magyarok az albánok nemzeti hőstetteinek részesei, a nagy Scander bég «hű szövetségesei és segítői». Hunyadi János pedig mint «társhőse» szerepel az albán oroszlánnak és Castriótával majdnem egyenrangúan nevezik az albán nép dalai-ban és mondásaiban. E néphagyományt ápolni és fejleszteni kellene és az igaz albán szívét könnyen meg lehetne hódítani. Mert még manapság is, semmi sem lelkesíti jobban az albán férfit, asszonyt és gyermeket, mint az Albánia fénykorára és Scander bég és Hunyadi dicső tetteire való emlékeztetés: így a katolikus papság mellett, mely ott lenn politikai missziót teljesít, az albán népénekeseiben a magyar gondolat és politika igazi alapvetőit lehetne látnunk.

Hogy az osztrák-magyar befolyást kellően jellemezzem, nem kell az 1615-i bécsi szerződésre visszatérnünk. Ez ugyan alapját vetette albán politikánknak, de csak — papíron. Ötvenkét esztendővel később I. Lipót a «keleti társaságot» alapította, melynek főadata volt az osztrák árukát a Keletre szállítani. Ausztriának már akkor jelentékeny bevitele volt Albániában. Az osztrák vitorlások már közvetlenül és állandóan közlekedtek az albán kikötőkkel. 1699-ben Lipót a karlóczai békekötésben számos engedményt és kereskedelmi előnyöket eszközölt ki a magas portától és Velence nagy versengési kedvét alaposan lehűtötte. A san-marcoi köztársaságnak Keleten való nagy hatalmát és kereskedelmi befolyását a passzaroviczi béke azonban teljesen megtörte. Törökország Velenczének valamikor adott összes előjogait visszavonta és azokat Ausztriára ruházta át. III. Károly alapította ekkor a szaba-

dalmazott keleti kereskedelmi társaságot — privilegisirte Orientalische Handelscompagnie, — a mely nem is remélt és sejtett tekintélyt élvezett az egész Balkánon és az összes keleti kereskedelem főtényezőjévé lett. A Law-féle theoriák és az akkor kitört általános európai válság e nagy vállalatot is válságos helyzetbe sodorták, úgy hogy 1754-ben a társaság kénytelen volt fölszámolni — nagy kárára nemcsak a társaság részvényeseinek, hanem főleg az osztrák keleti kereskedelem erkölcsi tekintélyének.

E befolyás megint emelkedőben volt az I. Selim és II. Lipót által kötött czistarói szerződés idejében, mikor a szultán az osztrák kereskedőknek az időként élvezett szabadságait részben megújította. Ez időtájt már volt consulunk Salonikiben és két alconsulátusunk Scutariban és Durazzóban. A katolikus papságnak a Habsburgok mellett való kardoskodása szintén a XVIII. század vége felé vette kezdetét.

Midőn a campófermiói béke egész Velenczét, továbbá a jóniai szigeteket is Ausztriának juttatta, akkor Ausztriának az egész Kelet, de főleg Bosznia és Albánia katolikusai fölött való védnöksége már nyílt titok volt.

A bécsi congressus idején Austria albán consulátusait a janinai, vallonai és prevesai alconsulátusokkal szaporította és ezzel kereskedelmi hálóját jóval kiterjesztette. A bécsi congressuson szintén szóba került Kelet — de nem mint politikai keleti kérdés — hanem mint tiszta gazdasági. Az összes hatalmak «készséggel látták be, hogy e részek Ausztria-Magyarország körébe esnek».

A bécsi congressustól a berlini szerződésig, Ausztria sok hadi balsikere és politikai hibája, keleti politikájában is megbosszulta magát. A vetélytárs akkor Oroszország volt, a ki

első sorban politikailag és csak azután gazdaságilag akarta a Balkánt hatalma alá vetni. Ez ugyan a hatalmak együttes működése következtében nem sikerült, de Ausztria nyomban sokat veszített.

Egy magyar államférfira maradt a nehéz föladat, hogy Ausztria-Magyarország tekintélyét a Balkánon ismét helyreállítsa. Ez gróf Andrássy Gyula volt, ki a bosnyák kérdés szerencsés megoldásával a monarchiának a Balkánon való tényleges térfoglalást lehetővé tette. A berlini szerződés azonkívül — Andrássy erőyes föllépése következtében — Ausztria-Magyarországnak számos rendkívüli, kereskedelmi szempontjából fontos engedményeket is tett. Így tehát magyar ember volt hivatva arra, nemcsak hogy a Keleten elvesztett posztiónkat ismét visszaszerezze, hanem, hogy hosszú időre érvényt szabjon keleti politikánknak is.

Nem egyedül Bosznia és Hercegovina occupálása, hanem főleg a novibazári sanzsaák katonai megszállhatása adta kezünkbe a fegyvert, melylyel albán aspiratióinkat megvédezhjük. Ez tudniillik azon vasököl, melylyel közibe csaptunk az ölelkező nagyszerb testvéreknek. Ez azon ék, mely Montenegrót Szerbiától olválasztván, hosszú időre lehetetlenné teszi a nagyszerb álm megvalósítását. De nemcsak ezért fontos Novibazár megszállása, hanem, mert Novibazárban a lakosság már igen vegyes, tudniillik albán és szerb, és mint-hogy ez országot az albánok magoknak is vindikálják, Novibazárban tettük meg tényleg albán földön az első lépést. Ausztria-Magyarország természetesen mindjárt az occupatio befejeztével újólág szaporította diplomatiai képviseletét és 1879-ben Üsküb, Prizrend és Monastirban már találkozunk osztrák-magyar consulatúsokkal. És a katholikus vallás alap-

ján fölépitett erkölcsi meghódítása Albániának kezét fogott a forgalom és közgazdaság tehát az ország kereskedelmi meghódításával, a melyet aztán lassú léptekkel az értelmi hódítás követett. És az ország tényleg, osztrák-magyar befolyás alatt állott teljesen a kilenczvenes évek elejéig, míg Olaszország erélyes föllépésével közös s uralkodó befolyásunkat kétséssé nem tette.

A monarchia és Albánia közti rendes forgalomnak a mérvadó, csaknem egyedüli tényezői a különböző hajózási vállalatok voltak. Ezek közül az akkor még osztrák-magyar Lloyd volt a legkiválóbb. E hajózási társaság meduai, durazzói, vallonai, santi-quarantai, pargai, prevesai és salutorai ügynökségei kereskedelem-politikai missiójokat igen szépen teljesítették. Az albánoknak a nevezett társaság quasi monopoliuma volt — verseny nélkül dolgozott és az olasz vállalatok akkor még nagyon tartózkodtak az albán vonalaktól. E föntemlitett ügynökségek valóságos postahivatalokká fejlődtek és így Albánia egész postaforgalma osztrák-magyar kézben volt. És miután a török birodalom is kénytelen volt posta és kereskedelmi forgalmának rendes föntartása végett az osztrák-magyar Lloyd vonalaihoz fordulni, 1895-ben hivatalosan is reáruházták Ausztria-Magyarországra a berni conventióhoz tartozó valamennyi államok a Kelettel való postautalvány forgalmát. Az így kifejlődött élénk forgalom mindig növekedő arányban hozza a pénzt az országba, melynek jóléte és így igényei is mindinkább emelkednek. És ez a földolog, mert ettől függ a kereskedelmi föllendülés. És tényleg hét év óta nagyon emelkedett Albániában is úgy a forgalom, mint a kereskedelem.

A janinai vilajetben például úgy a bevétel, mint a kivi-

tel már tekintélyesen magasságú. A bevétel fele és a kivitel egyharmada egyelőre még Ausztria-Magyarországra esik. Második helyen áll Anglia és eddig még harmadik helyen Olaszország. Jelentékeny Svájc bevitele is. A scutarii vilajetben Ausztria-Magyarország másfél millió koronányi értékű árút importál, a kivitel Ausztria-Magyarországba $\frac{2}{3}$ millióra becsülhető, míg Olaszország eddigelé 100.000 £ bevittel és $\frac{1}{4}$ millió lírányi kivittel kénytelen volt megelégedni. Meg kell azonban jegyezni, hogy az olasz be- és kivitel alig két évi munkásságnak az eredménye. Mert Olaszország nagy előnyben van, közelsége és consulatousai kitűnő szervezete révén. Nincs tehát kizárva, hogy ha hazánk nem minden eszökkel dolgozik az albán piac elnyerésére, esetleg az osztrák örökség fejlődését nem mozdítja elő, úgy nemsokára szélesend fog beállani albán kereskedelmi viszonylatainkban, mely szélesend pedig könnyen csaphat át egy nagyon is rohamos visszaesésbe. Az osztrák Llyod és a ragusai «Ragusea» nevű társaság hajói közlekednek most a monarchia és Albánia közt. Ez utóbbi vállalat az obotii vonalba is jár a kis «Bojanával», míg a tulajdonképeni kereskedelmileg fontos járatokat, így a durazzóit is, az osztrák Lloyd kultiválja.

Tudvalevő dolog, hogy a monarchia egész kereskedelmi forgalmát Kelet felé az osztrák Lloyd, míg Nyugat felé az «Adria» magyar hajózási társaság közvetíti. Legnagyobb hajózási társaságunk az «Adria», tehát nem tarthat fönn Albániával rendes hajójáratokat. Az albán kikötőkben csak akkor fordul meg a magyar «Adria» hajó, ha e kikötőből Nyugat felé van valami rakomány. Ilyenkor aztán az Adria ügynöksége értesíti az igazgatóságot, a mikor aztán árú fölveteléről gondoskodás történik. Első sorban tehát önálló magyar járatokra

van szükségünk. Lesz még alkalmam erre a témára bővebben is rátérni, egyelőre csak a már említett Fiume-Antivari-Durazzói vonalra akarok ráutalni, melyén az Ungaro-Croata minden nehézség nélkül rendes járatokat tarthatna fenn.

Ha az «Adria» magyar hajózási vállalatunk mostanában le is van kötve, az összes albán járatokat az Ungaro-Croatával végezhetnők. És ha e járatokhoz az ország belsejével való csatlakozásokat is teremthetnénk, úgy az olasz és semmiféle más versenytől nem kellene tartanunk.

Ha az osztrák-magyar befolyás vallási és kereskedelmi tekintetben még nagynehezen meg tudta tartani első helyét, úgy az értelmi téren határozott vereségről lehet csak számot adnunk.

Az osztrák-magyar közös pénzen alapított iskolák, a melyeket három évtized óta folyvást nagyobb számban állítottunk föl, folyton hanyatlanak. Mint éppen meg nem vetendő jelenséget, csak azt akarom fölemlíteni, hogy ez iskolák fönnállását biztosítandók, kénytelenek voltunk, az olasz nyelvnek, mint kereskedelmi és forgalmi közvetítő nyelvnek a tanításához fordulni. Manapság már nincs Albániában osztrák-magyar iskola, melyben az olasz nyelvet rendes tantárgyként ne tanítanák. És éppen a nyelvben van minden nemzet legnagyobb ereje. Legjobban látható ennek a következménye, Albánia fővárosában, Scutariban, a hol az olasz iskola az osztrák-magyart úgy a tanulók, mint a tanerők száma és minősége tekintetben messze túlszárnyalta.

Ebben a tekintetben is kellene valamit tennünk és arra törekednünk, hogy az ottani összes iskolák fölött a protectórást kivívhassunk. Nagy segítségünkre volna e tekintetben is a már gyakrabban említett albán római katolikus papság, a

melynek szervezetéről itt néhány szóval meg akarok emlékezni. Az albán lakosság egy része ugyan mohammedán vallású, de a katolikus vallás egész Albániában el van terjedve. Üskübtől Elbassaig, Prizrendtől Durazzóig és Skutaritól Pristinig mindenütt találunk katolikus népet, templomokat és katolikus papságot.

A scutarii vilajetben vannak jezsuiták, ferenczrendiek, apácák, irgalmas testvérek és még több kolduló barátrend. A jezsuitáknak Scutariban szép kolostoruk és másutt fióktelepök van. A ferenczrendieknek több helységben van kolostoruk, azonkívül egynéhány vikariátust és missióhelyeket tartanak fenn. A hol nincsenek világi papok, a ferenczrendiek végzik funkciójukat.

A scutarii és durazzói érsekségeknek három püspökség van alárendelve: az alessói, székhelye Calueti, a soffra és zadrímói és a hegyi albánok közt székelő pulatii. Meg kell még említenem a mirditák híres apátját is, ki Orochiban lakik. Nemzetiség szerint kettő közülök osztrák, egy lengyel és három albán.

Hogy az osztrák-magyar monarchia jelenlegi befolyásának teljes képét adjam, röviden még az osztrák-magyar információs szolgálatról is kell néhány szót szólnom.

Mielőtt még Bosznia és Hercegovina megszállásához fogtunk volna a Balkánon, elterjedt kereskedelmi érdekéink megóvása céljából széleskörű hírszolgálatot kellett föntartanunk. Az említett két tartomány megszállása óta a viszonyok ebben a tekintetben alig változtak. Nemcsak a professionatus informatorokra van szükségünk, hanem a bosnyák bizalmas szolgálataira is rá vagyunk utalva, «ki jó pénzért színel a svába alatt tovább élni nem akar».

És ez ott lenn, a hol annyi ellentétes érdek találkozik, másképen nem is lehetséges. Mert a mely hatalommal a Balkánon jól berendezett hírszolgálat nincsen, annak érdekei ki vannak szolgáltatva.

Bármennyire félttem is tehát a Balkánon szerzett positionkat és kereskedelmi érdekeink megsértését, azokat oly egykönnyen nem fogjuk elveszteni, míg oly kitűnően szervezett hírszolgálatunk van, mint a milyen a mostani.

Ez volna röviden összefoglalva az a befolyás, melyet jelenleg Albániában gyakorolunk és a mely minden oldalról fenyegetve lévén, minden eszközzel támogatni, fejleszteni és nagyobbitani, de főleg tisztán magyarrá kellene tenni.

V. Az albán föld.

A legkényelmesebb és egyszersmind legszebb út Albániába, Czetinjen Montenegró fővárosán vezet át Czetinjéből egyenest Skutariba, «Albánia Párisába». Nemcsak az a nagy előnye az útvonalnak, hogy a leglátogatottabb, hanem az is, hogy ezen haladva, Montenegrót északról délre szeljük át és így alkalmunk nyílik, ez országocska természeti szépségét is megismerni és népével is érintkezésbe lépni. Szemünk előtt terjednek el a fekete hegyek borzalmas szépségökben és terméketlenségökben, Cettinjétől délfelé pedig a Skutari tó közepében egész Rijekáig Montenegró kincses ládáján — termés és bor kamráján haladunk végig. A fekete hegyek országának népe e rónaság terményeivel táplálkozik. Az utazás kellemes is, mert a montenegrói nép elég vendégszerető és szívesen mutatja az idegennek hazája szépségeit. «Minden darab földje ez országocskának vérrel van áztatva», — a mire a «sólymok országának» fia nem lehet eléggé büszke.

Rijekánál hagyjuk el ez érdekes országot és ha a scutarii tón Skadarig közlekedő hajóról le nem késünk és a gyakran nagyon zajos tón egy kis bárkán nem vagyunk kénytelenek átkelni, igen kellemes és szép utazásra van kilátásunk. Alig hagytuk el Rijekát, a montenegrói Nizzát, egy sűrű nádason haladunk át, melyből a különböző óriási számban levő vízi

kacsák és vízi madarak hangja hallatszik. Majd a holland tulipán és jáczintfolyókához hasonló, vizirózsáktól ellepett tóra érünk, a melyen vizinövények közt a gőzös számára egy keskeny és nehezen fönttartható út van szabadra hagyva. Egy óra hosszat tart ez érdekes utazás, míglen a szabad tóra kiérünk. Gyönyörű látvány tárul szemünk elé. Visszafelé a montenegrói síkság és a Lovćen hegység mohbefedte magaslatai, előttünk pedig a török part és annak háttérében az albán hófedte, a felhők közt kimagasló hegyesúcsok. Itt-ott egy-egy falucska, közbe-közbe egy magános házikó is a part közelében pedig a vízben czölöpökön épült és fenyőfavesszővel falazott halászkunyhók láthatók. A gunyhó bejáratán elhelyezett deszkán szokott ülni a halász, kinek a tó halgazdagsága miatt gyakran igen szép fogásra van kilátása. Különben pedig minden elhagyatva. A partokon a pelikánok groteszk alakjainak százai magokba töpörödve guggolnak, mintha a törökök fatalizmusára tértek volna át. A vizinádttól kissé eltakarva, nyugat felől egy kis helység tűnik föl, Wirpargar, a tulajdonképeni montenegrói határhelység. Még egy jó negyedóra és egy kis szigetet látunk — rajta egy gyenge montenegrói várral. Szemben albán területen szintén egy török vár — aztán semmi, hosszú időre semmi. Csak a tó zöld partjai és a Maranai hegység hatalmas kúpjai képezik a milieut. Ez a kissé monoton út 1—2 óráig tart, akkor aztán ismét változás áll be. Emberi lakhelyek tűnnek föl. Az első minarettek, mintha újjal ég felé mutatnának — és messze délnyugaton a Rosafa hegység oldalán a népmesék és legendákban annyiszor megénekelt citadella lehullott és fűbenőtte falai. Ezen a helyen állott valamikor Scodra, a mely Illyria fővárosa volt.

A legenda a váralapítását Viskagin szerb királynak és testvéreinek Agliescha- és Goikónak tulajdonítja. A hegyi tündér a Rosa-fa minden éjjel lerombolta azt, a mit a testvérek nappal nagy fáradsággal építettek. A testvérek kétségbeesetten fordultak a vilához, a tündérhez, a ki megígérte nekik, hogy romboló munkáját meg fogja szüntetni, ha a testvérek azt a nőt, kivel először találkoznak, elevenen befalazzák. A testvérek ünnepélyesen megfogadták a tündér parancsát. A sors úgy akarta, hogy az alig anyává lett Goiko feleségével találkoztak először, a kit aztán a két testvér a férj kétségbeesése ellenére az építőmesternek azzal a parancscsal adott át, hogy őt elevenen befalazza. Nevetve adta magát oda az asszony a »játéknak«, mert ő annak tartotta. Nevetve engedte a köveknek és a gerendáknak körülötte való elhelyezését, mert nem tudta a kegyetlen valóságot fölfogni. De midőn a fal már melléig ért, akkor átlátta a szomorú valót. Hiába kérte megmentését, hiába fordult férjéhez és sógoraihoz.

Hiába kérte az építő mestert is, hogy átadja majd neki összes pénzét és ékszereit — tovább építettek. Ekkor Jézus Krisztus nevében kérte Rad építész, hogy a falon ott, hol melle van, egy nyílást hagyjon szabadon, hogy János nevű fiát befalazása után is még táplálhassa. És minthogy nem szabad azt megtagadni, a mit Jézus-Krisztus nevében kérnek, a kérelemnek hely adatott. Egy héten át a kis csecsemőt oda vitték a befalazott anyához és a gyermek még mindig tejet kapott, szépen fejlődött. Az anya azonban mind gyengébb és gyengébb lett, éhségtől gyötörve halt meg, de a gyermek részére a táplálék nem maradt el, nem apadt ki, mert az anya szeretete a gyermeket messze a halálon túl is követi.

Ez a scodrai monda, mely némileg hasonlít a Manolis

mestereinek mondájához. A vár története azonban, mint egész Albánia története — «küzdelem harc és vér!»

Mikor a partra kiszállunk, az idegen már az első benyomásra látni fogja, hogy az izlám területére léptünk. Albánia lakosságának, mint már említém, nagyobb része ugyan keresztyén, de a mohamedán szokásokat a török uralom alatt és elnyomatásuk által kényszerítve is, valamennyien fölvettek. Skutari igen érdekes és eredeti város, a keleti városok valamennyi előnyével és még több hátrányával bőven megáldva. A skadari (seutarii) mohammedán büszkén mondja szülőhelyét a Nyugat Stambuljának, míg a keresztyén az albán Páriszal dicsekszik. De bizony nem lehet sok hasonlatosságot sem Konstantinápolylyal, sem Páriszal fölfedezni. Tisztán keleti város, a keleti helységek pittoreszk bűbájával, álomszerű fényével, teljes elhanyagoltságával és minden piszkával. A lakosság oly kevert, mint talán sehol. A nyugati divat szerint öltözködő frank mellett ott sétál fustanellájában a görög, ismert festői ruhájában a bosnyák és dalmát, aztán a török, zsidó és cigány. Valamennyi közt kitűnik férfias megjelenésében a hegyi albán. Vasárnapon aztán van a bazárban tolakodás, járás-keles, alkuvás, kereskedés csere, oly élénken és lármásan, hogy azt a nyugateurópai ember alig tudja magának elképzelni. Bódé bódéhoz sorakozik, mindegyikben pedig a legkülönbözőbb árúk kínáltatnak, árúk, melyek ugyan a konstantinápolyi, alexandriai és kairói bazárokból előforduló árúkkal fény tekintetében nem versenyezhetnek, azonban mindig bizonyos különlegességgel, sőt igen gyakran nagy értékkel is bírnak. A nyugati embert legjobban érdekli első sorban a különböző drágakövekkel is kirakott szép fegyverek, a nehéz és fáradságos munkával előállított különféle filigran

munkálatok és a gyönyörűbbnél gyönyörűbb, rendesen aranyban tartott himzések. A bazár a várossal egy körülbelől három kilométernyi jó karban tartott út által van összekötve, jöllehet a legtöbb út Albániában valóságos törökies állapotban leledzik. Vasárnapokon az út mentén jobbról és balról számos koldus, koldusnő és jósmondónő foglal helyet és sarczolja a vevőket. Maga az út csakúgy hemzseg számos kocsi és taligától, egész csorda lovak és öszvérektől.

A bazár gyönyörű helyen fekszik. Előtte a tó nem sűrű ködleplével mint az opál fénylik szemünkbe: — jobbról és balról a Maranai- és a Tarabasz-hegység vadormai, délen pedig a Drin vagy Drina folyó messze kinyúló szép síksága, mely egészen a Haimel sziklatömbéiig és Mirditia hegymagaslatáig kiterjed. Valamint a rijekai síkság Montenegró táplálója, úgy a scutarii fönsík Albánia Mezopotámiájának nevezhető. A síkság nevető zöld rétjeivel, szép kukoriczabláíval már az éréshez közel zab- és buzaföldjeivel igen kellemes benyomást tesz, ebben, a természet által annyira elhanyagolt és a gondviselés által oly mostohán tartott országban. Ha azonban a rétet közelebbről vesszük szemügyre, sok iszapos területre is fogunk akadni. A lerakódott iszapot, a rét elöntése után a medrébe visszatért Drina vagy Bojana szokta hátrahagyni. Ilyenkor aztán megesisik, hogy a szegény albánok minden reménységét e két gonosz folyó tönkreteszi. A cultura e tekintetben sokat tehet és a két folyam szabályozása által nemcsak Albánia menekülne meg a folyton fenyegető vésztől, hanem a vállalkozó is bizonyára költségeit nem dobta volna ki hiába.

Skutari városa dombon fekszik és az egyes városrészek, úgy a mohamedán, katolikus és görög keleti részek egymás-

tól élesen el vannak választva. Az első benyomás nem mondható kedvezőnek; a mi a bazárban sok, itt kevés; semmi élet, mintha minden kihalt volna; valóságos kolostori csendélet uralkodik a városban.

Két hosszú út szeli át Scutarit a keleti dombtól a Kiri elég széles folyóig, mely folyó itt Skutari mellett a hegytől szédítő gyorsasággal lerohanva a Bojanába ömlik. Az egyik út a Fuschor Cela, döcögő rossz kövezetével. Ebben van a kaszánya, még több dohánytőzsde, még több kávéház és egynéhány kereskedés egészen a «scutarii Edenig» terjed, a mely Scutari városligetje. Igen sok és szép rózsza- és oleanderfák virágoznak ebben és a török haladásra jellemző, hogy a ligetben «egy lámpa» is van, mely gyenge fényét este tíz óráig veti a liget látogatóira. Egynéhány európai ház is tűnik szemünkbe, szép zöldre festett ablakjaival. Ilyen például a vali magánlakása, és a Hótel Europa, mely itten mint a civilizatio egy oázisa szerepel.

A másik főutczában van a katolikus kápolna és a jezsuiták seminariuma. Egyik oldalán a vörös kupolás és egy karesú magas minarettel ellátott mohamedán mecsettel végződik, másik oldalán a Kir folyóig, illetve a katolikus temetőig terjed. A környék «Scutari országa» gyönyörű szép és változatos.

A domb tetején egy régi citadella, aljánál pedig azon a keskeny földnyelven, mely a Drinát a Bojánától elválasztja egy pusztá épület romjai állanak. Ezek a katolikusok egy híres szenthelyének maradványai és vasárnaponként ezrével tódulnak ki Scutari katolikusai, hogy e szent helyen végezzék imádságukat és hogy a romok falait csókolják. Ezen a helyen állt állítólag egy gyönyörű templom, melyben a szüz

anya képe a Jézus gyermekkel volt elhelyezve. Midőn a török veszedelem fenyegette az országot és a török csapatok el-
 árasztották az albánok hazáját, angyalok szálltak le az égről
 és a szent Szűz képét elvitték túl Olaszországba Renaggevíba,
 a hol ma is mint a Madonna del buon Consiglio csoda-
 képe általános tisztelet tárgyát teszi. A törökök pedig azt
 állítják, hogy e romok a dervisek egy imaházának marad-
 ványai. E nézetkülönbség miatt aztán gyakran folyt elkesere-
 dett harez e romok körül a keresztyén és mohamedán albá-
 nok közt. A zuhatag és a rohamos hegyi patakhöz hasonló
 Kiri folyó és a scutarii tó közt egy széles fősík terül el, kö-
 zepén egy csupasz, majdnem kilenczvenöt méter magas, rom-
 hoz hasonló, moh- és fűbenőtte toronynyal, a mely körül a
 sporadikusan elterülő alacsony romok egy valamikor hatal-
 mas épület létezését árulják el. Ez a torony és a pár romba-
 dólt fal egyedüli maradványai egy régi benedekrendi apátság
 kolostorának, azé az apátságé, mely elsőnek jött Albániába és
 mely először hirdette ott lenn a keresztyén ígét. E rend sokáig
 maga végezte nehéz kötelességét és Albánia nagy részének a
 keresztyén hitre való térése a benczéseknek köszönhető.

A síkság kellő közepén könnyen ki volt téve az apátság
 a benyomuló ellenség pusztításának, ki aztán föladatát oly
 alaposan végezte, hogy a kolostor neve is feledésbe ment.
 Állítólag először a görög-keleti szerbek rombolták le, aztán
 ismét fölépítették, de csak rövid időre, mert a frankok nem-
 sokára ismét a pusztulásnak adták át. De a romok birtok-
 vásáért is folyt a czivakodás, mert mikor a közelben levő
 görög-keleti szerb falu, Vraca lakossága a romok fölött egy
 orthodox templomot építtetett, a katolikus hegyi albánok
 véres harczczal feleltek az igényekre, míglen a mohamedán

török a két czivakodó fél közé nem vetvén magát, rendet csinált és a rascii tornyot magának tartotta meg. Ha Rascit elhagyva a Kiri folyón, a rómaiak Clauzulusán fölfelé haladunk, akkor egy óriási köhídhöz érünk, mely két meredek hegy közt a folyót áthidalja — valóságos remekműve ez a középkori építészetnek, a mely a velenceiek albán uralmáról és civilisatiójáról fényes tanuságot tesz. Itt kezdődik a scutarii vilajet legtermékenyebb része, Scutari éléskamrája. Ez egész Albánia kincsesbányája is, mert ez az ország legtermékenyebb része. A legszebb és legbujább vegetatio, a mit csak elképzelhetünk! Albánia e része Törökország részéről a legtöbb kedvezményben is részesült, mert ebben az országrészben senki sem fizet még egy dinárnyi adót sem, és a lakosság már négy évszázada «mutesna», azaz a katonai szolgálat alól föl van mentve.

Gyönyörű és gazdag vetőföldek váltakoznak a remek és jól gondozott kertekkel, melyekből csinos és tiszta házikók kandikálnak ki. Egymás mellett váltakozva és áldott gazdagságban találjuk az édes albán bort termelő szőlőket, itt nő az erőteljes és híres török dohány, a buza, kukoricza, rozs, bab és egyéb vetemények közt az olajfa-erdők, gyümölcsösök és a tomatanövények. Majdnem mindegyik faluban más valásuak az emberek, mások a szokások és más a viselet. És mily szépen férnek meg egymás mellett és az «albán» név alatt. Bizony sokszor gondolhat az igaz hazafi arra a magyar hazára, a hol a nemzetiségek a szabad haza által nyújtott minden jog élvezetében nem tudnak egymás mellett és a «magyar» név alatt oly békésen megférni, mint az említett görögkeleti szerb, katolikus, frank, török, görög, zsidó, cigány stb. és magát csak albánnak nevező népfajok.

Az albán lakosság igen szorgalmas és takarékos, a földeket a kezdetleges eszközökkel is jól és a legnagyobb gondal mívelik meg. Munkájok mellett, mint például szántás-, vetés-, aratásnál puskájoktól meg nem válnak.

A fönntemlitett nagy és valóságos építészeti csodaszámba menő híd egy középső hatalmas ívén kívül, a mely a tulajdonképeni folyót és a folyóágyat áthidalja, dél felé négy kisebb és észak felé még hét kisebb hajlással bír. E híd a folyó inundationális területét is áthidalja és ez szükséges is, mert ez a híd az egyedüli út, mely Scutari és a coselovói hegyvidék közt található.

A scutarii síkság termékenységéről szolgáljanak a következő adatok. Tavaly 27.000 hectárnyi területet vetettek be. A termés 325.000 métermázsa búzát, 11.000 mtm. árpát, 3650 mtm. zabot és 506.000 mtm. kukoriczát tett ki. Az aratás augusztusban és októberben van, még pedig augusztusban a termés $\frac{2}{10}$ és októberben $\frac{8}{10}$ -részét aratják. Mindez rationális és modern gazdasági eszközökkel mívelve legalább tizszeres számokat produkálna.

A hidon túl, körülbelül egy órai lovaglás után egy kicsiny, smaragdzöld folyócska mellett fekvő mohamedán helységhez, Drisdinóhoz érünk. A városka egy hegy lábánál fekszik, mely hegynek tetején a régi drivastói vár rommá lett tornyai és falai állanak. Egy pár európai házon kívül csupa nyomorult kunyhó, szétszórva a hegy oldalán, a falu közepén egy minarettes kis mecset, a lakosság vallását árulva el. A drivastói várromokról gyönyörű a kilátás Scutarira, a scutarii síkságra, és a távollevő hegyekre, mintha egy relief mappa heverne lábaink előtt.

A Scutari körül fekvő számos templom és templomrom

közt egy sem oly érdekes, mint a szent Sergius és Bacchusról elnevezett, a melynek romjait azonban sajnos a gyakorta kiáradt Bojana árja lassan-lassan magával sodorja. Sirghi (Sergius) falu közelében fekszik a nevezetes történelmi műkincs, melynek maradványai is az utókor csodálatát vívják ki magoknak. Justinianus császár építette és Helene királyné restauráltatta a templomot. A folytonos háború, az idő és a természet mindent megtett, hogy e pompás épület romba dőljön és a Bojana habjai nemcsak a templom déli részének falait ásták alá, hanem magokkal vitték négy szerb autocrata uralkodó, Bodin, Dobroslav, Vladimir és Gradjina sírját és értékes koporsóját is.

Antivari felé a szárazföldi utat használva három órányi távolságban Skutaritól magas sziklán, gránátfák közt, a régi Sfakia város elhagyatott, kíséretszerűen kimagasló épületromjait látjuk. E város helyén, jelenleg Sciassi nevű helység fekszik. Sfakia volt az albánok templomvárosa, olyan búcsújáróhely-féle. Állítólag 366 templom állott itten, a hány napja van az esztendőnek. Úgy látszik a szökő évről is gondoskodtak. Tényleg azonban most is még több mint száz templom romjait lehet látni keletről nyugat felé építve, keleten az apsisal. A legérdekesebb köztők kétségtelen a scutarii szent szűzanya temploma. A citadella közepén, mely szintén már rég az enyészet- és pusztulásnak van átadva, áll a keresztes szent János temploma. A romok közt elterülő Sciassi falu jelenlegi lakossága tisztán mohamedán vallású és ezek a keresztyén templomok romjainak köveiből építik most föl szerény hajlékaikat.

De nemcsak a templomromok bizonyítékai Albánia hajdani nagy fényének, hanem számos más műemlék is, melyek

tanulmányozása a külföldi tudósokat ez ország fölkeresésére mindjobban buzdítja. Így Scutaritól egy órányira, a tenger színe fölött körülbelül 200 méternyi magasságban egy bazaltszikla hátán érdekes a pelasgok idejéből fönmaradt, majdnem 50 méter hosszúságú falmaradványra bukkanunk. A régiségbuvárok- és a numismatikusoknak legmelegebben ajánlható e ritka emlék meglátogatását, a mely] — szakértő tudósok véleménye szerint — a még a fölszínre nem hordott műkincesek és régiségek valóságos tárháza. Gaetani egész környékén különben lépten-nyomon találkozhatni a kőkornak maradványaival; régi pénzeket a gyerekek az úton fölszednek és csekély összegért rajtok tudnak. E pénzek között találhatni úgy a legkésőbb korból valót, mint még a francia uralomtól származottat is. Leggyakoribbak a régi görög és a byzanci pénznemek, de több olasz tudós már olyan pénzre is akadt, a mely eddigelé semmiféle numismatikai munkában még följegyezve nincsen.

Mikor a jelenlegi olasz király, mint trónörökös a montenegrói fejedelem látogatására Cetinijébe utazott, hogy leánya Helena kezét megkérje, azt a hő kívánságát fejezte ki, hogy Gaetaniba ellátogasson. Az olasz király tudvalevőleg szenvedélyes régipénzgyűjtő. Megbizottai Gaetani körül gyűjtötték és jól is fizették a nekik följánlott régi pénzeket. Személyes látogatásának, nehogy politikai félreértésekre okúl szolgáljon, azonban el kellett maradnia. Két órányira a fővárostól, gyönyörű vegetatio közepett a híres mareseói torony látható és kissé távolabb ettől a Scander bég által épített dagnói erdőkápolna, a mely a Malu Markut hegység lábánál idyllikusan terül el. E szikla tetején, a honnét a Drina folyó egész partvidéke és a mellette elterülő nagy síkság egészen átlátható,

egy kis szegényes mohamedán falucska fekszik, a mely valamikor egy nagy és szép város, a híres albán Dagaun volt. E szegényes falu azonban nem vesztette el végkép híres múltját, mert ott van a Szent Márkus kápolna, melyhez minden katolikus albán, hacsak teheti, minden év április 25-dikén ellátogat. A kápolna mellett pedig a scutarii vilajet katolikus lakossága jó részének óriási temetkezési helye terül el.

A Drina keleti partján, nem messze onnét, a hol egyik ága elhagyva az anyafolyót, a Zadrina buja növényzetű völgyén át a tenger felé siet, sziklán, a mely félsziget alakjában a folyóba nyúl, az egykori fényes Sardának romjai hevernek. A keresztyén albánok ide is viszik halottaikat, a hegyi albánoknak szent helye. Itt vágják a fát, a melyből halottaik számára a ravatal és a mely ravatalból, régi albán szokás szerint, a halott számára a kereszt is készül. Az érdekes romokkal bővelkedő szikla égnek nyúló számos fakeresztjével regényes külsőt kölcsönöz ez amúgy is fönséges vidéknek. Az eső, a szél és főleg az idő sok sirról lehordta azt a kevés földréteget is, mely a holt testeket betakarta és így a hegyre érkezve számos csonttal és koponyával találkozunk. A citadella és a várfalak romjain kívül még vagy nyolcz nagyobb templom falmaradványait láthatjuk, melyek a város elfoglalásakor a törökök romboló kedvének áldozatul estek. A hegyről való leszállás kissé nehezen megy. Tüskön-bokron át vezet le az út a Drina sikságba, a hol a mirditák törzse uralkodik. A leszállásnál számos gyógyfüre akadunk, a melyek nemcsak a bel-földi házi gyógyszereket szolgáltatják, hanem a növénybuvár részére és ritka alkalmat nyújt másutt alig található példányok beszerzésére. A Drina siksága különben majdnem vetekedik gazdagságban a scutarii kincses kamrával és élénken

emlékeztet a svájcei legelőkre, mely illúzió még erősödik a gyönyörű marhanyájak szemlélésekor. Igen jólesően váltakozik rét, legelő és erdő, mely utóbbi gyakran még mint tiszta őserdő fordul elő. Az erdőkbe a legkülönbözőbb fánemekkel találkozunk.

Az utasnak a legszebb természeti szépségeket a mirditák országának belsejébe való kirándulás nyújtja. Albánia leggyönyörűbb vidékeit ott lehet meglátni. Csakhogy az ilyen kirándulás nem tréfadolog és még Scutariban is az ilyen utazásról, mint különös bátorságot követelő vállalatról beszélnek. Mindenesetre nem szabad rá vállalkozni az úgynevezett «Bessa» azaz egy lehetőleg a törzshöz tartozó előkelő személyiség kíséréte nélkül.

Már az első pár kilométernyi út is oly látványt tár elénk, a melyet földrészünk kevés pontján élvezhetünk. Az út, a mint a keskeny ösvényt is nevezik, a dombok oldalán serpentinánként kigyózik. A kertekkel körülövedzett és örökzöldben fekvő Scutari lassan-lassan eltűnik tekintetünk elől és följebb haladva a ködbe borult kékes montenegrói hegyek kúpjai tűnnek föl. Most a hegyről a völgybe kezdünk leszállani. E völgy, mely valamikor Albánia egy legtermékenyebb vidéke volt, ma borzalmasan szép, de gazdaságilag desolált állapotban van. A Drina folyó főntemlitett ága túlgyakran kiáradt, tengernyi mészkövet és iszapot hagyva hátra, a mely a magasról tekintve azonban igen szép látványt nyújt. A hegyeken fönn a tamarin- és gránátfák buján teremnek, csak lejjebb a völgy felé vannak szárnalmas állapotban, kiszáradva és elhanyagolva, száraz galyakkal és elgörbült törzsszel, az enyészetnek szentelve.

Miet helységnél a Zedrima-völgy kijáratánál a táj képe

és a vegetatio jellege ismét megváltozik. Innét már nemsokára a hegyi albanok birodalmába érünk, melynek kezdetén a majdnem két óra járást igénylő borókafenyőerdő keresztülatolása szükséges. A borókafenyőbokrok roppant sűrűek és található 4—5 méter magas példányokat is. Csak ritkán látható a bokrok közt egy-egy sovány legelő, rajta kis nyájjal — különben minden kihalt.

És a vidék mindig vadregényesebb lesz. Hegyen-völgyön vezet át az út; meredek és erdővel sűrűn borított hegyek az elhagyott és sivár völgyeket váltják föl. Négyszer kelünk át a Drinán, egyrészt rozoga fahidakon, másrészt gázlón is.

Gyönyörű dombvidékbe érünk ismét, ha a kristálytisztaság és jéghideg Fanti-patakot elhagytuk. E főséges táj San Giorgióig tart. Pompás lombos erdőn megyünk végig. Hatalmas tölgyek, erős bükkfák és évszázados gesztenyések sűrű ágait át nem látható hálónak egyesítik. Ez erdőkben emberi kéz még nem dolgozott. Fatörzs fatörzs mellett majdnem keresztül láthatlanul sorakozik. Milliók vesznek itt el évenként, mert még utak sincsenek, hogy e fát továbbszállítani lehessen. Nincs út, nincsenek eszközök, de nincs tudás és nincs akarat sem.

Az erdők közt található rétek földje vörös és igen termékeny. Az út, azaz ösvény a lehető legelhanyagoltabb állapotban van. Az öszvérekhez hasonló lovacska, melyre pedig még a legmeredekebb hegyi ösvényen is bizvást lehet magát rábízni, ezen a talajon gyakran mondja föl a szolgálatot és többször kell róla leszállani, nehogy terhével együtt elcsúszszon és az útról elzuhanjon.

San Giorgióból még egy tekintetet hátra vetve, messze

mint az esti homályban most már végképen eltűnő Scutarit pillanthatjuk még meg.

Elhagyva e kis helységet a vidék még vadregényesebb és festőibb lesz. Az utak lehetőleg még rosszabbak, a közlekedés tehát még nehézkesebb. Az ösvény mellett sokszor 5—600 méternyi mélységű szakadékok tátonganak és ezeken a rossz és veszedelmes útakon az öszvérek és hegyi lovak egész karavánjai zárandokolnak, mindannyian a mirdita völgy fötermékével, a summachsal megrakodva. Óriási erdőségeken vonulunk át, mindenütt a summach illata kísér bennünket. A tölgy és bükkfaerdő helyett a fenyőfák birodalmába érünk — és a már említett vörös pompás albán földet nagyobb tömegekben látjuk. A legnemesebb lombfák sűrűjében egy kápolnára bukkanunk, a San Paolóról elnevezett híres kis templomra, melyben a mirdita törzsfőnökök összejöveteleiket szokták megtartani, hogy a mirditák öt ága közös ügyes-bajos dolgait megbeszéljék.

A kápolnától nem messze gazdag és nagy gyógyhatással bíró forrás bugyog elő, melynek vize a sziklán rohanva lefut. Itt is felejthetetlen látványban van részünk. Előttünk a Fanti völgye kedves egyszerűségében, határolva egy meredek és messze elnyúló sziklafaltól, mely itt-ott egy-egy szakadékkal magasan ég felé meredez.

Az egész vidék mintha kihalt volna. Már az emberi hajlékokra sem gondolunk, midőn két nagy kőházat pillantunk meg az úton, ablak rajtok nem látható; az ajtók vassal vannak átvonva és erősen elzárva. Ezekben a házakban rejtőznek el a «vérátok» alatt levő mirditák, hogy vérbeli ellenségeik elől magokat itt megvédjék. Még vagy három órán át utazunk hegyen föl, völgybe le, miglen egy szétszórt házeso-

port tűnik szemünk elé, Ez Uj-Orosch, Balo felől elhagyjuk ezt és Ó-Orosch felé tartunk, hogy a mirditák apátjának szék-helyét megtekinthessük.

A mirditák apátja ugyanazon jogokkal és kötelességekkel bír, mint a római katolikus egyház bármely fölszentelt püspöke. Udvarában már papot, káplánt vagy vikáriust nem találunk, sőt még irnokot sem tart. E férfi befolyása óriási és az ő szava a mirditák törzsénél úgyszólván döntő hatású. Preuk Bib Dacke az utolsó mirdita polgári főtörzsfőnöknek száműzetése óta, az apát az albánok e nagy törzsének úgy világi mint egyházi feje.

Orosch maga egy elhagyatott és elhanyagolt fészek, gyönyörű szép környékű milieuben. A Montesantóra való kirándulás a fáradságot nagyon is megéri s Albánia legnagyobb részére nyílik itt fönséges kilátás; a jó szem az Adria kék habjait is meglátja.

A mirditák kétségkívül az albánok egyik legérdekesebb törzse. E tanulmány keretét messze túlhaladná, ha ez eredeti néptörzs valamennyi sajátosságaival foglalkoznánk, melyek ugyan elég érdeket keltenének, csak egyről akarok ezen a helyen megemlékezni. És ez a nőnek férfivá való nyilvánítása. Ez a házastársak elválásának kétségkívül legeredetibb módja az egész földkerekségen. Egy nő, ha férjét el akarja hagyni, megteheti ezt minden akadály nélkül, de neméről nyilvánosan és eskü alatt le kell mondania, azaz külsőleg férfivá kell válnia. Eskü után ünnepélyesen férfivá avattatik, férfi nevet kap, férfi ruházatot ölt és a női ruhát mindenkorra le kell vetnie; fegyvert hord, mint minden férfi és a tanácsban ülése és szavazata is van. Ha női nemét bármiképen elárulja, szóval vagy tettel, halállal büntetetik és bárki büntetlenül lelőheti.

Albánia belsejében még számos érdekes helységgel találkozunk, melyek közül a földrajzi fekvést nem tekintve a következőkről akarok még röviden szólni: Janina, Alessio, Kroja, Tirana, Üsküb, Prizren és Monastir. Fönn a sziklán az egész város koronájaként egy erős, de elhanyagolt török vár tekint le és uralkodik Janinán és a mellette fekvő tavon. A vár katonai jelentősége csekély földalatti kazamatái Albánia leg-hírhedtebb börtönei, melyek mindig telve vannak szerencsétlen rabokkal. Különösen sok közöttük a politikai fogoly, kiknek némelyike 10—15 évig várja már «a vizsgálat befejezését». Jellemző még a török igazságszolgáltatásra az is, hogy a «vizsgálati foglyok» mást mint vizet és kenyeret nem kapnak, ez utóbbiból 300 grammnyit naponként. Ha azonban dinom-dánomot is akarnak csapni, onnét hazulról hozathatnak és kaphatnak, a mennyit akarnak, ez meg van engedve. Janinában van Ali pasa, a Byron híres angol költő által megénekelt híres rebellis sírja is, kinek fejét zsákba varrva és besózva küldötte a nagyvezir Konstantinápolyba. A sír fölött egy öntött vasból készült és szép kupolával fedett kioszk emelkedik, mely fölé a sírból kinőtt «szent» fügefa ágai terjeszkednek. Ali pasa sírja közvetlen szomszédságában egy gyönyörű kert közepén Arslan Aja mecsetjét találjuk, a mely a szent Jannak épített kápolna helyébe emelkedik. E szentről nyerte Janina elnevezését. E helyről áttekinthető az egész helység, mely 1822-ben, miután Ali pasa az egész várost fölgújtatta, újra fölépíttetett. Janina fekvése festői; platánok és nyárfák közt gyönyörű kertekkel beszegélyezve fekszenek a legnagyobbbrészt veres fedelű barátságos házak. A háztenger közt tiz minaret emelkedik ki, a lakosság nagy részének vallását elárulva. A város mögött fekvő völgy eléggé élénk, mert ezt észak

felé a prevesai és nyugat felé a santi quarantai utak szelik át. A fősíges tó tulsó oldalán a magas és karsú Mitzichali emelkedik, a mely a tó kristálytisztá vizében visszatükröződik.

A janinai vilajet, a mely gazdagságban a scutarival vetekedik és rationális kezelés, valamint az ott levő bányák kiaknázása által nemzetgazdaságilag roppantul emelkedve; 250.000 lelket számlál, kik közül majd 150.000 a görög keleti valláshoz tartozik, a vilajet fővárosán és a nagyobb helyiségeken kívül a falvak egész lakossága. Nem csoda, hogy ilyen körülmények közt a görög szellem az itteni lakosság közt nagyon hódított, a mi azonban számbavehető sem volna, ha az ország vezetését erélyes és ezéltudatos kezek ragadnák magokhoz. A vilajet gazdagsága teljesen parlagon hever, a mihez nagyrészt az utak desolált állapota is hozzájárul. Így a főntemlített santi-quarantai út oly elhanyagolt állapotban van, hogy az év legnagyobb részében a közlekedés csak igen lassan és nagy akadályokkal megy végbe, pedig Santi Quaranta e termékeinek és áruinak legtermészetesebb rakodóhelye és kikötője volna. A prevesai út ellenben valamivel jobb, de Prevesa igen messze van, nincs nagy forgalma és így a kereskedelem, a mely a vilajet gazdagságával lépést tarthatna, teljesen pang. A görög ügynökök csábításai következtében a kivándorlás e vilajetből igen nagy — úgy hogy állítólag 44 falu lakossága vándorolt ki. A kivándorlók közül azonban sokan — akár Boszniában is — kérve kérik visszahonosításukat, mert a görög legjobb föld szorgalmas megmunkálás mellett sem nyújt oly könnyű megélhetést, mint a janinai földek és kertek gazdagsága. A török kormány a kivándorlás megakadályozására úgyszólván semmit sem tesz, mintha görögkeleti lakosságának távozását nem igen fájlalna.

A janinai vilajet természeti gazdagságát különben illusztrálja azon körülmény is, hogy ellenére a föntvázolt bajoknak, a földek rossz művelésének, a ritka lakosságnak, a vilajet kivitele 4—4¹/₂ millió koronára rugott az elmúlt esztendőben. Kivettek főleg lovat, gyapjút, bőroket, sajtot, tüzelő és építőfát. A bevétel a kivitel kétszeresét tette ki, a mely körülmény azt is mutatja, hogy jóllehet ez az ország egyik leggazdagabb része, ez is jelentékeny bevételre szorul; és minden oly czikk, mely nálunk bőven készítettik, az albán bevételt magyar kereskedők kezébe adná, a mi óhajtandó volna.

A Drina-területnek, a mely országrész több igen gazdag helységet számlál és magában foglalja a zodemirai és a kalmetii-síkságot is, legjelentékenyebb helysége Alessio. Természetes, hogy e város fölött is egy török vár emelkedik, melynek ormáról egyrészt Kalmeti püspöki székhelyt, másrészt pedig a kerület összes falukoszorúját át lehet tekinteni. Előtűnk a Drina, jobbról egy gyönyörű kékes tó, hátul a tenger. És mindez egy gyönyörű tájat határol.

A város bejáratánál, mint némely magyarországi helységnél is, fekszik a czigányfalu; innét az élénk bazárhoz vezet az út. A kereskedelem főczikke az építő és színes fa, mely a Drinán lefelé Mednába szállíttatik. A bazárból jutni a piszkos ó-városba és onnét a körülbelül 400 házat számláló szép újvárosba. Alessióban vala eltemetve Scánder bég, de sírját a törökök földúlták és meggyalázták.

Nagyszerű erdők és vadregényes hegyek közt vezet az út Alessióból a monda és legendaszerű Krojába, Albánia hajdani fővárosába, Ak Hissarba, a törökök fehér várába. A Sara Saduk hegység oldalán terül el, festőien a völgy felé húzódva. Az óváros körülbelül 100 házat számlál — a bazár hosszasan

terjeszkedve elhúzódik egészen az új városig, mely körülbelül 800 kertben fekvő, legnagyobbbrészt csinos házból áll. A városnak körülbelül 7—8000 lakosa van. Törökországban bajosan határozhatni meg a népességet, mert népszámlálás egy félszázadban csak egyszer van és akkor sem lehet igen pontosságában bizni. A kereskedelem meglehetősen, de igen élénk lehetne, hiszen Krojához tartoznak Albánia szintén igen termékeny részei, így az Ayra-völgy és a Kaltey-hegység remek erdőivel és a Gafa Salesta termékeny vidéke is.

Az albán föld egyik remeke Tirana vidéke is. Pottswegener a következőképen emlékezik meg róla.

Minél közelebb értünk a városhoz, annál szebb volt az előttünk elterülő gyönyörű kép, annál fönségesebb, körülöttünk fekvő vidék. Egy kiterjedt síkság, környezve a magas hegyek egész koszorújától, a melyek gyorsan folyó patakokat küldenek le a síkságba és festői csoportosításukkal a szemet elkápráztatják, előttünk fekszik Keleten a magas Briskes, északnyugat felé a Dayti óriása, Brarid társától egy mély és számos faluval spékelt völgytől elválasztva, délre pedig a Grabe-hegység félholdalakú hegyláncza, mely a völgyet elzárja. A magaslatok aljánál, zöld pázsitban hever a város, mely előtt a legszebb zöldben pompázó legelők és szántóföldek fekszenek.

Tirana elég nagy helység, körülbelül 25.000 lakost számol. Igen élénk utcáit szép házak szegélyezik, melyek hébe-korba nagyobb kertek által egymástól kissé távolabb esnek. A várost több patak szeli át, a mely körülmény szintén nagyban hozzájárul, hogy a város sokkal tisztább, mint Albánia bármely más helyisége. A bazár is sokkal gazdagabb, a mi a lakosság vételerejére kedvező következtetést

enged vonni. Tiránán túl a Dumja szoroson át a Matjába jövünk. Ez egy erdőgazdag hegyvidék, a hol leginkább pásztorok laknak. A Mat folyó által szelt szintén igen termékeny vidéket Kljosenek nevezik, mely ismét Olomassig terjed. E hegyvidékbe vonult mindig vissza Scander bég, ha a török túlnyomó erővel támadta. A kljosi táj mellett egy hegyi szorostól elválasztva fekszik a Zogoli és Biskesi hegyvidék, mind-mégannyi valóságos kincse a természetnek, mely hófehérke módjára álmát aluszsza és csak várja azt a népet, mely álmából fölrázza és a cultura áldásait előtte meg fogja nyitni.

Igen szép, de már nem annyira vadregényes vidéken fekszik Üsküb, a kossovói vilajet fővárosa és a vali székhelye. Fekvése igen kedvező, átmeneti pont a megszállott tartományok, tehát köztünk és Saloniki közt.

Balról folyik a Vardar folyó, mely egy remek köhíddal van áthidalva, a várostól jobbra pedig van a vasúti állomás. Üsküb Albániának Monastiron kívül egyedüli nagyobb helysége, mely vasúttal bir. A fővonal Bécs-Bpest-Üsküb-Saloniki, azonfölül van egy mellékvonala is Mitroviczáig, azaz a bosnyák határig, a honnan azonban már készül az út Sarajevo s így Budapest felé. E vonal kereskedelmi és stratégiai értéke megbecsülhetetlen. Üsküb különben elég nagy, több mint 30.000 lakost számláló kereskedelmi város, mely már a rómaiak korában nagy jelentőségnek örvendett. Építészetileg alig különbözik a többi albán várostól, de 120 arkádós vízvezetéke már az ókorban is csodaszámba ment.

Az üskübi vilajet másik, a fővárossal körülbelül egyenlő nagyságú helye Prizren, a muttesaif (kormányzó) székhelye. A város régi történelmi nevezetességének ma csak árnyéka, de azért még mindig Albánia helységei közt, forgalom és keres-

kedelem szempontjából előkelő helyet foglal el. [Katolikus templomait a raguzaiak a XIV. században építették.

A míg számos nagyobb szárazföldi albán helységek közt, melyek mindegyike, bizonyos speciális vonásuk miatt valami érdekesebbet fölmutatni képesek, csak még Monastirról akarok megemlékezni. Nagy helység, körülbelül 45.000 lelket számlál, köztük képviselve a Balkán valamennyi nemzetsége és lehetőleg vallása is. Két érsek, egy lazarista és egy amerikai protestáns missio székhelye, számos tanintézettel, köztük egy görög, bolgár és oláh gymnasiummal és egy török lyceummal. Vasútja Salonikibe vezet, de Monastirnak az Adriával való vasúti összeköttetését is tervezik, a mi a városnak ma aránylag véve nem nagy kereskedelmi forgalmán bizonyára egyszerűen nagyot lendítene.

Hogy Albániáról egy félig-meddig élethű képet adhasak, szükséges, hogy nagy és nevezetes kikötőiről is szóljak. Ezekről bővebbet a következő fejezetben.

VI. Albánia kikötői.

Albánia legnagyobb kincse, gyönyörű tengerpartja, a mely még nagyrészt ugyanazon jelleggel bír, mint a dalmát és montenegrói partvidék. Meredek és kopár sziklatömbök, sík és némelykor homokos lapályú partokkal váltakoznak, mely utóbbiak élénken emlékeztetnek a hollandiai tenger-melléki vidékekre. Föltünő sok a tenger felé siető patak és vízfolyás, a mi az albán föld termékenységének is egyik bizonyítéka, a víz lévén a gazdag termőföldek egyik főelléke.

Az albán tenger-mellék a legváltozatosabb és a legszebb növényzettel dicsekedhetik. Kezdve az alpesi egészen a legpompásabb délszaki növényzetig, előttünk vonul el úgyszólván valamennyi ország tájjellege, mintha ezek a partokon egyesültek volna, — előttünk látjuk Közép-Európa szép tölgyeseit és néhány órával később a forró délvidék pompás palmaerdőire emlékeztető buja növényzetet.

De az albán partvidék nemcsak természeti szempontból szép és fontos, hanem a tengerpart főleg kereskedelmi értéke az, a mely már az ókor, de különösen a középkorban a különböző népeket ide vonzotta és a melynek birása igen sok súrlódásra vezetett.

Hogy a tengerpart fontosságát kellően méltányolhas-

suk, szükséges, hogy Albánia földrajzi nagyságára és népességére néhány szóval utaljunk.

Albánia 75.000 négyszögkilométernyi területet foglal el és valamivel több mint két millió lakost számlál. E lakosság közül 1.300.000 albán, 450.000 szláv, a többi görög és román. Leginkább állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoznak, a városokban azonban kereskedelmet is űznek. Ez ország területe tehát alig teszi ki a magyar birodalom egy negyedét, de tengerpartja legalább háromszor oly hosszú, mint a mienk és közelebb lévén a középtenger és így a világforgalomhoz, sokkal kedvezőbb fekvésű is. Hogy mit jelent ez egy oly országra nézve, melynek alig van egy pár kilométernyi vasútja, útjai pedig a lehető legelhanyagoltabbak, azt hiszem külön fejtegetnem valóban fölösleges. Az egész albán be- és kivitel e tengerpart kikötőiben bonyolódik le.

Az albán partokat két tenger hajjai mossák. Az egyik az adriai, mely a vallonai kikötőig, a másik a jóniai, mely a valonai kikötőtől Prevesáig terjed. A két tenger több öblöt és csatornát alkot, melyek közt a meduait, a durazzóit, a valonait, az altai öblöket és a korfui csatornát akarom kiemelni. Az artai öböl földrajzilag ugyan teljesen Albániához tartozik, 1881-ben azonban Görögországhoz csatoltatott.

Az albán kikötők, jóllehet majdnem valamennyi olyan állapotban van, a mint az anyatermészet őket alkotta, mind mélyjáratú hajók által is használhatók. Legtöbbjük igen kedvező fekvésű és kevés beruházással a nagy nemzetközi forgalomnak is volnának megnyithatók.

A legnagyobb kikötők a következők. A meduai, mely a főváros kikötője, és mint a Piræus Athén, úgy ez Scutari előőrse. Azután a durazzói, a valonai, pargai, santi-quarantai,

prevesai és mint folyamkikötő az obotii. Kisebb kikötő, melyekhez fogható a fiumein kívül egész tengerpartunkon nincsen, van legalább még vagy tíz. Daczára e kedvező tengerpartnak, az albánok a hajózással igen keveset foglalkoztak. A dulcignóiak, a kik Dulcignónak Montenegróhoz való csatolása után Scutariba vándoroltak és a kimaraiak Albánia egyetlen tengerészei; elég tekintélyes számu vitorlás- és bárkával rendelkeznek és ezekkel bejárják a Földközi-tengert egészen Egyiptom, Tunis és Tripolisig, a hol magokkal hozott árúikon túlادnak.

A dulcignóiak az elmúlt században az egész Adriában félt tengeri rablók voltak, kiket a hatalmak is, még számbavehető erővel sem tudtak megfékezni, miglen Sulejman pasa a török kormány rendeletére egy éjszakán a dulcignóiaknak kikötőikben levő hajóit levegőbe nem röpítette. A dulcignóiak erre a kereskedelmi tengerészetre adták magukat. Az 1821—30-ig terjedő török-görög háborúban a görög tengeri marta-lóczok nagy kárt tettek az albán hajózásnak, de azóta a dulcignóiak hajórajja ismét nagyon megnövekedett. A dulcignóiak hajói shoonerek vagy vitorlások és hajótartalmuk 20—200 tonna közt váltakozik.

Minde fönt felsorolt kikötőket magyar hajó még nem érinti. Az osztrák Lloydal kötött szerződés következtében legnagyobb társaságunk, az «Adria» az albán kikötőkből ki van zárva, az Ungaro-Croata pedig csak Obottiig jár. Lesz még alkalmam erről a keleti kereskedelmünkre nézve oly végzetes körülményre még visszatérni, mert Keleten hajózásunk nélkül tért foglalni nem vagyunk képesek.

Az albán kikötőket ma az osztrák és olasz hajókon kívül leginkább a török, görög és montenegrói hajók, illetve

vitorlák keresik föl. A forgalom a nagyobb kikötőkben elég élénk. Így például a meduai kikötő forgalma évről-évre emelkedik. 1900—1901-iki forgalma illusztrálására szolgáljon a következő táblázatok.

Medua

1900.

A forgalom és a keresked. lobogó neme		Beérkezett hajók				Kimenő hajók			
		gőzös		vitorlás		gőzös		vitorlás	
		szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.
I. Nemzetközi for- galom		—	—	—	—	—	—	—	—
II. Part- vidéki	} meg- rakott összes forgalom } meg nem rakott	205	132320	100	3442	204	131128	101	3387
		—	—	48	1320	—	—	47	1375
<i>A legnevezetesebb lobogók :</i>									
Osztrák-magyar	—	155	109019	4	158	154	107827	4	158
Olasz	—	50	25301	7	124	50	25301	7	124
Török	—	—	—	97	3224	—	—	97	3227
Görög	—	—	—	1	15	—	—	1	15
Montenegrói	—	—	—	39	1241	—	—	39	1241

1901.

I. Nemzetközi for- galom		—	—	—	—	—	—	—	—
II. Part- vidéki forgalom	meg- rakott	268	168753	122	5460	268	168753	123	4535
	meg nem rakott	1	515	39	1384	1	515	35	1200
<i>A legnevezetesebb lobogók:</i>									
Osztrák-magyar		158	136158	—	—	158	136151	1	36
Olasz		110	32602	4	59	110	32602	4	59
Török		1	545	26	908	1	445	25	938
Görög		—	—	35	1207	—	—	—	—
Montenegrói		—	—	3	263	—	—	1	120

Ebből a táblázatból, mely Albánia egyik nevezetes kikötője forgalmát élénken megvilágítja, láthatjuk egyrészt, hogy az osztrák-magyar befolyás még mindig ugyan a legnagyobb, de hogy Olaszország már számbavehető kereskedelmi tényezővé vált azon a területen, melynek teljesen felénk kellene gravitálnia. A meduai kikötőt az osztrák Lloyd hetenkint négyszer keresi föl, az olasz társaságok közül a Puglia jár leggyakrabban Meduába, míg legújabban, mint hallom, a Società Macdowell di Pireo görög társaság akarja a meduai kikötőt érdekkörébe vonni.

A durazzói kikötő néhány évtizeddel azelőtt kétségkívül Albánia legfontosabb kikötője volt. Jóllehet mai forgalma még elég jelentékeny e kikötő nemzetközi nevezetességét a Bpest-Belgrád-Salonikii, nemkülönben a saloniki-monastiri vasút nagyban leszállította. Újabban az a terv merült föl, hogy Durazzót a monastir-salonikii vonallal össze kellene kötni, a mely körülmény Durazzót ismét régi fontosságára emelhetné.

E helység kereskedelme azért még mindig eléggé élénk és 1899-ben bevitele 232.000 quintálnyi volt, a mi körülbelül $3\frac{1}{2}$ millió frank értéknek felel meg. A kiviteli cikkek közül, melyek a durazzói kikötőből szállítottak, kiemelendő a gránát, olaj, a különféle bőrök, szén és fa.

Durazzó a Balkán egyik, történelmi emlékekben leggazdagabb helysége. Az ókorban a mai Albánia legnevezetesebb városa volt. Körülbelül 200 évvel Kr. e. a rómaiak elfoglalták és Dyrrachiumnak nevezték el. Góczpontja volt a Brindisin át Rómába és Salonikin át Konstantinápolyba vezető útnak. A byzanci császárok alatt Dyrrachinur a tartomány hivatalos fővárosa lett. Számos viszontagság után a nápolyiak

foglalták el 1271-ben Durazzót és 1364-ig birtokukban is tartották. Mint a magyarok történetéből és tudjuk, egyik királyunk, a nápolyi Károly a durazzói nevet vette föl. 1364-ben Thopia Károly vette be a várost, de fia György nem tudván ezt a törökök ellen tartani, 1392 augusztus 18-dikán a velenceieknek adta át. Ezek aztán 1502-ig birták, mely évben a törökök kezébe került.

A mai Durazzó igen kicsiny helység, mindössze 5000 lakost számlál. Gyönyörűen fekszik, de nem igen egészséges vidéken, a mennyiben az év jórészében, majd nem mindig visszatérőleg, a malaria dühöng. Különben egy katolikus és görög keleti érsek székhelye.

A város még most is egy régi, a byzancziak és velenceiek által épített fallal van körülvéve, a hegytetőn az Albániában elmaradhatatlan citadellával. Két órányira a helységtől a rómaiaktól épített hosszú falmaradványait láthatjuk, mely fal a környék védelmére épült.

A pargai kikötő az osztrák Lloydtól majdnem leg-sűrűbben látogatott kikötője Albániának. E városka az utolsó száz esztendőben annyi gazdát cserélt, mint kevés város az egész continensen. A velenceiek 1797-ig birták, ekkor hat hónapra a török, husz hónapra pedig a francziák foglalták el. Majd az egyesült oroszok és törökök kezébe került. Az 1800-ban Oroszország és Franciaország között kötött szerződés értelmében Parga egy török kormányzó vezetése alatt külön autonomiát kapott. 1806-ban a francziák újra elfoglalták, míglen 1814-ben őket az angolok onnan kihajtották. 1815-ben a bécsi congressuson, mint Albániához tartozó hely, ismét Törökország birtokába jutott. A santi quarantai kikötő valamivel kisebb méretű, mint az előbb említettek,

de igen kedvező, védett és fedett helyen fekszik. Jelentősége ennél fogva napról napra emelkedik, annyival is inkább, mert az albán kivétel jó része Santi-Quarantin át jut a külvilágba.

Igen jó tengeri kikötővel rendelkezik Prevesa is. A város nem fekszik közvetlenül a jóniai tenger mellett, hanem az artai öbölben. Az öbölből a tengerhez egy körülbelül 1000 méter szélességű csatornába vezet, a mely csatornát a prevesai és pontai hegyfokok alkotják. Ez utóbbi már görög területen van. A pontai hegyfokot az ókorban az aziumi foknak nevezték és itt dőlt el Kr. e. 31-ben a világalom Antonius és Octavián közt. Prevesa egyike a legerősebb török váraknak. Észak felé öt kilométernyire a mai várostól fekszik az ókorban híres Nicopolis. E várost Octavian, Antonius fölött kivívott győzelme emlékére emeltette. Nicopolis a római és byzancz császárok alatt 1204-ig Epirus fővárosa volt; ekkor rombadöntetett és Janina lett az említett tartomány székhelye. Nicopolis csodálatraméltó és fönséges romjai Albánia egyik legnagyobb nevezetességeit képezik. 1798 október 23-dikán ugyancsak itt ütköztek össze a francziák és Ali a janinai pasa. Az utóbbi fényesen győzedelmeskedvén, a francziák kénytelenek voltak Prevesát kiűriteni.

Az eddig említett kikötőkhöz, melyek kereskedelmi szempontból egymással méltán versenyezhetnek, csatlakozik a vallonai kikötő is, azzal a különbséggel, hogy ennek a hadászati értéke a kereskedelmit még jóval fölülmulja. Vallonát a természet első sorban hadi kikötőnek teremtette, természeti erőssége a Bocche di Cattaró elől meg nem hátrál. Vallona az Adria kulesa és azért Olaszország minden törekvése oda-irányul, hogy Vallonában minél több teret hódítson. Mert

Vallona Olaszországra nézve az volna, a mi Franciaország-nak Biserta és Angliának Gibraltar. «Vallonával az Adria a mienk lenne» mondotta nemrég egy olasz államférfi. Természetes tehát, hogy Vallona nemcsak Olaszországot érdekelheti, hanem bizonyára azt a hatalmat is, mely az Adria uralmát nem akarja kezéből kiadni. Szép tiszta napon a «Linguettáról» a Vallona melletti földnyelvről átláthatni Olaszországba; nem messzebb mint 40 tengeri mértföldnyire ott fekszik az ibeliai tengermellék védtelenül, és a vallonai vár uralma alatt. Világosan látható a punta del soprone, a punta dello contesso és az egész dombvidék, a mint Zollinitól le Brindisiig folyton esve a nagy olasz síkságban végződik. És negyven tengeri mérföldet könnyen megtesz egy torpedó másfél, a legnagyobb pánczélos és pedig két óra alatt! Ezt a kikötőt mind Ogetti Ugo mondja, «nem Zeus, hanem Mars teremtette».

A kikötő előtt a sassenói sziget mint egy hatalmas mellvédő őrzi a kikötő bejáratát, a mely kikötő akkora, hogy egy egész tekintélyes hajóhad gyakorlatait benne végezheti; a kikötő a legsekélyebb helyen is 30—40 méter mélységű, úgy hogy benne a legnagyobb hajók is megfordulhatnak. A «Linguetta» merészen emelkedve a különböző forgó tornyok és kazematták elhelyezésére igen alkalmas volna.

Délen a szűk sziklás bejárat északon pedig az öböl annyira összehúzódik, hogy onnan még egy «shaluppe» sem kerülhet a kikötőben. Hogy Vallona birtoka mit ér, azt már a szent-márcói köztársaság is tudta, midőn Antivárit, Dulcignót és a többi kikötőit elvesztvén, Vallonáért élethatálharczra kelt. Vallona a kelet kulcsa, melyet Velence elvesztvén, elvesztette albániai összes birtokait is.

A kikötő kereskedelmi értéke azért nem marad hátra a

többi kikötő mögött, mert az albán szárazföld jó része e kikötő felé gravitál. Maga a város félóránnyira fekszik a kikötőtől és körülbelül 5000 lakost számlál. Vallona szomszédságában két kastély van, melyek birtokáért a byzantinok, szerbek és albánok véres harcokat folytattak egymással. Vallonát 1420-ban a törökök vették be. Hat óránnyira Vallonától a Vinosa folyótól nem messze egy dombesoperton a régi Pojani görög kolostor romjait láthatjuk. Ezen a helyen állott az ókorban a híres Apollonia, mely Illyria egyik legnevezetesebb városa volt.

Albánia folyamhajózása a lehető legelhanyagoltabb állapotban van. Oka ennek főleg az, hogy legtöbb folyója csak szabályozás által válhatnék egészen hajózhatóvá. Jellemző a török közigazgatásra, hogy a Drina szabályozásának tervei már több mint 30 éve készen vannak, de eddigelé egyetlen lépés sem tétellett e terv keresztülvitelére. Jelenleg rendszer közlekedés csak a Bojanán tartatik fenn. Albánia nevezetes folyói a következők: A Drina, a Bojana, a Matia, a Fâni, a Sakumbi, a Semani Viussa, a Vardar és a Vintrica: számos nagy tavai közt a scutarii, az okridai, a presbei, a plavai az ostrói és a janinai emelendő ki. E tavak közül némelyek közvetlenül a tengerrel vannak összeköttetésben.

Legnevezetesebb folyamkikötője Albániának Obottí, mely bennünket azért is érdekel, mert az Ungaro-Croata, az állammal kötött szerződése következtében járatait idáig kiterjesztette. Az év nagy szakában azonban e járatot nevezett társaság sekélyjáratú hajók hiányában nem járhatja be. Kereskedelmi szempontból ez nem igen fájlatandó, mert mint az alábbi táblázat mutatja, ez az olaszok által annyira párt

fogolt kikötő forgalma vajmi csekély. Sokkal előnyösebb volna, ha az Ungaro-Croatával az albán tengeri kikötőket járatnánk be.

Obotti maga egy kis falu és némi nevezetességre csak azért tett szert, mert a Bojánán a hajózás még a legkedvezőbb körülmények között is csak e helységig eszközölhető. Valamint Medua Scutari tengeri, úgy Obotti a főváros folyamkikötője. A Bojana Montenegro és Albánia közt egyszersmind a határt alkotja.

Az alábbi táblázatok az obottii kikötő 1900—1901-iki forgalmát tüntetik ki; természetes, hogy ebben a táblázatban, úgyminta fönti, a meduai kikötőre vonatkozó táblázatban is, a rendes járatú személyhajók forgalma nem foglaltatik benne. A Puglián kívül rendes járatokat még az osztrák «Ragusea» nevű-társaság tart fenn.

1900.

A forgalom és a keresked. lobogó neme		Beérkezett hajók				Kimenő hajók			
		gőzös		vitorlás		gőzös		vitorlás	
		szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.
I. Nemzetközi for- galom		—	—	—	—	—	—	—	—
II. Part- vidéki	meg- rakott	24	1370	156	3187	10	970	39	—
összes forgalom	meg nem rakott	—	—	—	—	—	—	29 4	918 122
<i>A legnevezetesebb lobogók:</i>									
Osztrák-magyar	—	16	970	—	—	10	970	—	—
Olasz	—	8	420	3	81	—	—	3	81
Montenegrói	—	—	—	29	777	—	—	16	609
Török	—	—	—	121	2284	—	—	39	—
Görög	—	—	—	3	45	—	—	7 3	183 45

1901.

A forgalom és a keresked. lobogó neme	Beérkezett hajók				Kimenő hajók			
	gőzös		vitorlás		gőzös		vitorlás	
	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.	szám	tonna- tartal.
Partvidéki forgalom	39	2775	115	2692	59	2775	27	756
meg nem rakott	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>A legnevezetesebb lobogók :</i>								
Osztrák-magyar —	25	1455	—	—	25	1455	—	—
Olasz — — — —	34	1320	3	81	44	1320	3	81
Montenegrói — —	—	—	18	497	—	—	16	484
Török — — — —	—	—	92	2084	—	—	6	161
Görög — — — —	—	—	2	30	—	—	2	30

A magyar iparnak biztos piacot csak úgy teremthetünk a magyar kereskedelemnek, a Keleten való terjedését csak úgy idézhetjük elő, ha arra törekszünk, hogy Albánia kikötőjével állandó összeköttetéseket tartunk fenn, a mi pedig még a rendelkezésre levő eszközökkel is lehetséges volna.

VII. Albánia őstermelése, ipara és kereskedelme.

Albánia a természet sok kincsével megáldott ország, mely kincsek nagy része még parlagon hever és a melyek kiaknázására csak most kezdenek gondolni. A földmívelés a legkezdetlegesebb állapotban van, a bányászat pedig a középkorhoz képest még visszaesést is mutat. E tanulmány keretében nem tartozik e szomorú elhanyagoltság okaira közelebből rámutatni, de az teljes bizonyossággal állitható, hogy a vállalkozási kedv Albániában számláját bizonyára megtalálná, a befektetések bőven kamatoznának és a mellett még a kezdeményező nép, az albán nép, rokonszenvét és barátságát annyira megnyerné, hogy a gazdasági hódítással egy csapásra véget lehetne vetni a mindenféle politikai versengésnek is.

Az albán mezőgazdaság évi jövedelméről, a termés nagyságáról biztos adatok nem állanak rendelkezésre. Tény, hogy a lakosság a meglevő termőföldek csak egy részét veti be és ezt is évről-évre egymástól nagyon is elűtő eredménnyel. Az annyira bizonytalan és igen gyenge termési eredmények okai igen különbözők. Első sorban a még nagyon is kezdetleges gazdasági eszközök; a gazdasági gépek teljesen ismeretlenek, a folyók jó része, szabályozásról szó sem lévén, évenként kisebb-nagyobb mérvben elönti a szántóföldeket. A sok,

évenként újonnan keletkező mocsár kiszáritására nem is gondolnak. Mindehhez hozzájárul az utak rosszasága és az egyéb közlekedési eszközök hiánya, a melyek lehetetlenné teszik azt, hogy a földmíves termését a városokba szállítva, jobb árat érhessen el.

A folyton változó termési eredmények a lakosság ügyis csekély vállalkozási kedvét nagyon lelohasztják. Így például 1894-ben a scutarii vilajet 44050 hektárnyi bevetett területén 796.000 mm. mindenféle veteményt termeltek, 1898-ban ugyanilyen területen csak 289.000 mm.-t birtak elérni. A török kormány maga is belátta ez állapot tarthatatlanságát annál is inkább, mert a lakosság már csak az életföntartáshoz legszükségesebbet akarja vetni. Az 1900-dik évi rossz termés következtében a gabonaneműeket Dalmácia, Montenegró és az európai Törökország számára is exportáló Albánia még jelentékeny gabonabevitelre szorult.

A török kormány 1900-ban a Scutarii vilajetbe egy földmívelési felügyelőt nevezett ki és a következő években Albánia mindegyik vilajetje számára szándékozik egy ilyet kinevezni. A scutarii felügyelő nagy buzgósággal fogott hozzá hatalmas föladatahoz és első sorban arra törekszik, hogy a lakosságot a földmívelés nyereséges voltáról meggyőzze. Ezt legkönnyebben úgy véli elérhetőnek, ha a rendesen vetett gabonaneműeken kívül olyan vetemények ültetésével is kezd, melyek nagyobb nyereség kilátásával bírnak. Így a gyapottermelést akarja meghonosítani, melyre az albán éghajlat igen alkalmas. A gyapotbokr azt a nemét terjeszti, melynek Smyrna körül van a hazája. A földmíveseket arra is igyekszik rábírní, hogy rizst ültessenek. Minthogy azonban a közönséges rizs termelése sok fáradságot igényel és másrészt a bevetés után is állandóan

és sok vizet igényel, a mi a csatornázás teljes hiányánál fogva nagyon nehezen volna eszközölhető, a gazdasági felügyelő egy oly rizsnemnek ültetését művelteti, mely ilyen gondozást nem igényel és a mely Trapezunt környékén nagy mennyiségben termeltetik. Minthogy az eddig ültetett burgonyanemek jövedelmező termést nem adtak, egy új kis-ázsiai fajnak meghonosítását határozták el. A török kormány nevezett felügyelő által programmot is készíttetett, a melyet ezentúl szigorúan meg akar tartani. Ez nagyon is kívánatos volna, mert az ország gazdasági viszonyainak javítása már-már égető szükségé vált.

A mezőgazdaság minden elhanyagoltsága mellett az albánok előtt a váltógazdaság nem ismeretlen. Buzát rendszeren nem sokat vetnek, csak annyi a mennyi az ország szükségletének megfelel. A kivétel legnagyobb része a kukoriczára esik.

Mint már említettem, a bevetett terület nagyságát és a termési eredményt csak becslés következtében ismerhetjük. Rendszeren a befolyó tizedből itélik meg a termés nagyságát. Épen úgy, ha az egy ditaron (albán hold) aratott «lóteher» számát ismerjük, következtetést lehet vonni a bevetett terület nagyságára is.

Így 1900-ban a scutarii vilajetben a buzatermés 60.000 lóterhet tett ki. A lóteher = hú = 110 kg. Egy ditar átlagos termése tehát az 1900-dik évi rossz termés alkalmával három hú-t tett ki. E szerint a termelési terület 2000 ditarnyi volt, a mi körülbelül 4700 hektárnak felel meg.

A buzaárak folyton változtak. A rendes ár «lóteherként» 115—125 P. (piaszter) közt váltakozik. Az 1900-diki gyenge termés következtében az árak ugyan fölszöktek és 125 P. alá

nem estek. Az 1899 és 1900. évi buzaárakról szóljon a következő táblázat.

1899			1900		
Január	— — — —	115—122	Január	— — — —	115—130
Február	— — — —	115—120	Február	— — — —	125—145
Márczius	— — — —	115—125	Márczius	— — — —	135—155
Április	— — — —	115—125	Április	— — — —	145—160
Május	— — — —	110—120	Május	— — — —	125—125
Junius	— — — —	95—100	Junius	— — — —	125—150

1896			1900		
Julius	— — — —	92—110	Julius	— — — —	130—150
Augusztus	— — — —	95—105	Augusztus	— — — —	130—140
Szeptember	— — — —	100—110	Szeptember	— — — —	130—170
Október	— — — —	105—118	Október	— — — —	125—175
November	— — — —	111—115	November	— — — —	140—175
Deczember	— — — —	115—125	Deczember	— — — —	145—160

Albánia főtermelési cikkét a kukorica képezi. E gabna nem teszi az albán lakosság főtáplálékát és legbiztosabb kiviteli cikkét. 1898-ban 2,770.000 franknyi kukoriczát vitt ki az ország, melynek nagy része Ipeken át a salonikii malmok részére szállíttatott. A kukorica, melynek minden fajtáját művelik, elég jól terem és még az 1900-iki rossz termés alkalmával is ditaronként öt hű-t jövedelmezett. Az árak igen különbözők, lóteherként 85—135 P. közt is váltakoztak. Természetes, hogy az elmúlt évek rossz termése nagyban befolyásolta a kukorica árának alakulását is.

Az árpa, rozs és zab sem ismeretlen az albánok előtt, rendszeren csak magasabb területeket vetnek be nevezett gabnafélékkel, mivelhogy ezek nem adják, mint a kukorica a mindennapi kenyeret és másrészt a buzának csak fele áráért adhatók el. A magasabb helyeken való termelésre e gabnaneműek azonban gyakran hozták meg gyümölcsöket, különösen ha a

völgyekbe vetett búzát a kiáradó folyók tönkretették. A rozs ára lóteherként 60—80 P., a zabé 70—90 P. közt váltakozott.

Nagy jövedelmi forrása az albán népnek az olajfa mivélése. Az ország szükséglete e czikkben igen nagy, de azért még mindig akadt kivitelre is. Az egész continensen jó hírnévnek örvendenek az alessói, kavajai, valouzi, elbassani, pargai és prevesai olajerdők. E czikk legnagyobb kiviteli piacza Ausztria, Olaszország és Malta. 1900-ban a kivitel körülbelől egy millió frank értéket képviselt, nem számítva bele a török birodalomba szállított nagy olajmennyiségeket.

A bor valamikor Albániának nagy jövedelmi forrása volt. A phylloxera és peronospora azonban Albániába is hatolt és az egykor virágzó szőlőket tönkretette, úgy hogy Albánia ma jelentékeny borbevitelre szorul, a mit legnagyobbbrészt Olaszország eszközöl.

Fontos termelési czikke az országnak a dohány. Az erőteljes és jóillatú török dohány nagy része Albániában terem. A dohánytermelésre a lakosság különös gondot fordít, mesterségesen öntözi és a legjobb helyekre veti. A dohány különösen a scutarii, ipeki és jakovai kerületekben termeltetik nagy mennyiségbe és an dohánylevelek rendes ára okkánként 6—7 P. közt váltakozik. Dohánygyedárúság behozataláról az ismert körülmények közt szó sem lehetett, de az ottomán kormány a dohány kivitelének tilalmát elrendelte. Mindazonáltal nem akadályozhatja meg a kormány, hogy több gazda dohányt bejelentés nélkül is termel és így a török dohányjövedéki hatóságok megkerülésével a dohányt közvetlenül a kereskedőknek adják el, kik közül sokan, ilyen a török jövedéki hatóság megkerülésével forgalomba jutott dohányt árúsítanak.

A scutarii gazdasági fölügyelő a török kormány inten-

tiójának megfelelően pontos adatokat gyűjt a vilajet termési eredményeinek közlésére és eddigelé az öt albán vilajet közül a legnagyobbik, a scutarii vilajet három kerülete (a scutarii, alessiói és krójai) 1901-diki terméséről a következő táblázatot adta ki:

	Kaza Scutari	Kaza Alesso	Kaza Croja
Konstantinápolyi kilókban = 36.11 lt.			
Buza — — — — —	64,704	28,440	600
Árpa — — — — —	12,900	2,917	1,000
Zab — — — — —	2,010	—	4,000
Rozs — — — — —	4,681	—	500
Kukoricza — — — — —	221,600	81,033	62,000
Bab — — — — —	800	—	—

Kilogrammokban

Olaj bogyók — — — — —	300,000	12,000	90,000
ebből nyers maradt — — —	25,000	4,000	10,000
Olaj préseltetett — — — —	275,000	8,000	80,000
Olaj — — — — —	55,000	2,000	16,000
Szőllő — — — — —	3,000	—	10,000
Bor — — — — —	1,000	—	6,000

Hüvelyes vetemények közül csak a bab ismeretes Albániában.

Az ország legnagyobb gazdagságát kétségtől rengeteg faállománya teszi, csak hogy mindez úgyszólván értéktelenül hever. Albánia minden pontján gyönyörűbbnél-gyönyörűbb erdőkkel találkozunk, melyekben a legkülönbözőbb fajok bőven előfordulnak. A török kormány súlyt helyezett arra, hogy az erdők birtokában maradjon és csak ritkán és akkor is súlyos feltételek mellett volt hajlandó ez erdőktől megválni. Az erdők értékesítésének természetesen útját állják a rossz közlekedési eszközök is, a melyen a nyert fa-

állagok csak nagynehezen és nagy áldozatok árán szállíthatók. Egy pillantás Albánia térképére elegendő, hogy meggyőződjünk Albánia nagy fakiviteli képességéről, mely tekintve a közeli és hosszú tengerpartot, Európa bármely államával sikerrel versenyezhetne. A fakivitel ma igen csekély, mert az erdők csak közvetlenül a tenger mellett kerül vágás alá, E fát rendszeren a dulcignóiak Egyptom, Tunis- és Tripolisba szállítják. Eladásra kerül leginkább a tölgy- és kőrisfa nemkülönben elegendő számú gubacs, berzsenyfa és az albán eczetfa, mely rendszeren Olaszország festékváraiba jut földolgozás alá. A már említett sommach vagy albán kordovánfafaj, melynek levelei porrá zúzva, mint rovarpor kerül a kereskedelembe. A sommachnak Mridiziában van a hazája és Scutariban készítettik. A gubacs Parga és Chimarában található. Mindkét árucikk kivitele 1901-ben 440.000 frankra rúgott, melyből 380.000 a gubacsra, a maradék pedig a sommachra esett.

Jellemző az egész török gazdaságra, hogy a fakiviteli tilalom még elvben ma is fennáll és az erre vonatkozó fermán még ma is érvényben van, nem kevésbé jellemző azonban azon körülmény is, hogy, jóllehet Albánia erdeiben a fának minden neme található, a házak építéséhez szükséges építőfát még ma is Triestből hozatják.

Az albán tölgyfaerdők beszerzése, a mai átlagos faárak mellett, tőkepénzesek számára nagyon is kifizetné magát, annál is inkább, mert a tengeren való szállítás nagyon olcsó. Évekkel azelőtt több francia és osztrák vállalkozó kísérletet tett több erdő beszerzésére, de a török kormány több akadémikoskodása után a tervvel fölhagyott.

A legújabb időben azonban úgy látszik a viszonyok meg-

váltak. A török kormány kezdi belátni, hogy a már rég vá-
gásra érett erdők pusztulása, nagy kárt jelent; talán a pénz-
ügyi helyzet is hozzájárul ahhoz, hogy a török kormány
merev álláspontját földadta és némely erdő eladására nagy haj-
landóságot mutat. És ha tekintetbe vesszük azt, hogy német
és angol kereskedők a messze Keleten, vagy a forró Afrikában
gyakran nem nagyon nagy nyereséggel kecsegtető vállalatokba
nagy tőkéket helyeznek el, joggal remélhetnők, hogy a hazai
fakereskedők nem fogják figyelmen kívül hagyni a kínálkozó
kedvező alkalmat.

Megfelelő tőkével rendelkező és szakképzett kereskedők-
ből álló társaság itt világhírű fakereskedelmet létesíthetne és
ezer és ezer embert jövedelmi forráshoz juttatna.

Albánia állattenyésztése elég magas színvonalon áll.
A nép jó része nomád életet él, egyedüli vagyonuk s így fő-
gondjuk is gyakran igen nagyszámú nyájukban összpontosul.
Albánia több északi kerületében a nép valóságos ókori pásztor-
életet él; több pásztorcsalád egy pásztorközseget alkot, mely-
nek fejét, a Kiehaját, magok közt választják és kinek ítéle-
tét — pásztorügyekben — vakon követik. E nyájak nagy része
kecskékből, bakokból és birkákból áll. Az albán lovakról is
néhány szót kell szólnom. Albánia lóállománya igen tekin-
télyes, legnagyobbbrészt kicsiny, de azért kitartó és fáradhatat-
lan hegyi lovak. Ügyes és igénytelen, sok helyen az öszvért is
helyettesíti. Némileg hasonlít a mi székely lovainkhoz és ész-
szerű gazdálkodás mellett az ország fontos kiviteli cikkévé
válhatna. Természetes, hogy Albánia állatállományáról semmi-
féle megbízható adatokkal sem rendelkezünk. A fönntemlített
gazdasági fölügyelő figyelme az állattenyésztésre is kiterjed-

vén, a már említett vilajet három kerületének 1901-iki állatállományáról a következő kimutatást adta ki:

	Casa Scutari	Casa Alessio	Casa Croja
Ló — — — — —	1,100	976	2,025
Őszvér — — — — —	180	25	32
Szamár — — — — —	220	83	—
<i>Marha:</i> — — — — —			
Ökör — — — — —	5,000	1,700	1,000
Tehén — — — — —	3,000	2,100	5,000
Borjú — — — — —	1,000	2,000	5,000
Bivaly és bivalyborjú —	45	14	200
<i>Birkák:</i> — — — — —			
Kos — — — — —	4,000	350	1,000
Birka — — — — —	18,000	3,750	10,100
Bárány — — — — —	10,000	1,600	10,220
<i>Kecskefajok:</i> — — — —	10,400	1,950	7,230

A fejlett állattenyésztésnél fogva Albánia bőr- és gyapjuki-vitele elég jelentékeny és 1900-ban 286,000 franknyi értékű bőrt és 820,000 franknyi értékű gyapjút vittek ki. Az ország különböző bazáraiban, különösen az alessioiban igen sok értékes állati bőrökre akadunk. A közönséges róka- és medvebőrök mellett ott látjuk az értékes hiúz- és a gyönyörű nyestbőröket, melyek itt igen olcsó áron kaphatók és az ország vadállománya is kedvező következtetést enged vonni.

Az albán tavak és folyamok halgazdasága valóban mesés. A tavak, álló vizek, folyók és patakok majdnem valamennyi halmemét itt képviselve találjuk, még pedig mindegyik nem a legszebb és legfejlettebb példányokban. Rendezett haltenyésztéssel és fejlett halászáttal természetesen nagy eredményeket lehetne elérni. Első sorban egy hal-conservgyárat kellene létesíteni, mert a nemesebb halfajok oly nemeit találjuk itten, melyek a continensen másutt nem igen kaphatók. Ilyen például a lazac (galócza), mely gyakran 30—40 kilogrammnyi

példányokban fordul elő és a melynek ízletes húsa már a római császárok kegyét is annyira birta, hogy gyakran egész vitorlarajokat küldtek ki a hal fogására, mely Albániában még a legszegényebb ember asztalán is ritkán hiányzik. Mint tömegesen előforduló hal a scoranza említhető, mely a sardella és héring középfaja, de melynek húsa inkább az előbbbenire emlékeztet. Igen ízléses a scutarii caviar is, melynek kivitelével mostanában kezdettek, habár az asztrachani-val nem vetekedhetik, de azért a bottargánál, az olasz száraz caviarnál sokkal többet ér. Elég nagy a kivitel szárított angolnáknak is.

A bányászat Albániában határozottan hanyatlik; a középkorban ugyanis sokkal jobban művelték az albán gazdag bányákat — különösen a velenceiek — míg ma a bányák nagy része parlagon hever. Oka ennek a vállalkozási kedv hiánya és másrészt az ország tökeszegénysége is.

Nagyobbszabású vállalat az ottoman bank selenizai keney (triszmut)-telepe, a kavajai semani és aztan sóbányák. A janinai vilajet igen gazdag különböző érczekben. Már a középkorban nagy hírnévnek örvendett az albán vasipar és az albán aczél. Azonkívül található ezüsttelepeket, antracit- és kéntelepeket, valamint Üszkü, Ipek és Piszrenben crom- és Korciában nagyobb réztelepeket. Mindezeket a telepeket teljesen elhanyagolták, csak a két utóbbi kiaknázására alakult egy francia társaság, de eddig az első fúrás munkálatoknál még tovább nem jutottak. A középkorban Novo-Brod és Janjevo helységek közelében gazdag ezüst- és ezüstartalmú ólom-bányák léteztek. Hosszú időre feledésbe mentek ezek és csak újabban kezdik megint a figyelmet magokra fölhívni.

Ayvar közelében nagyobb szénbányáknak is kell létez-

niök, a közelben levő vizek pedig oly nagy kén tartalommal bírnak, hogy a levegő messzire e kén szaggal van telítve. Azonkívül igen számos gyógyforrással bír Albánia, melyek természetesen kereskedelmileg teljesen el vannak hanyagolva.

Az albán ipar magától értetőleg még igen csekély és alig számbavehető állapotban van. A háziipar olyan, mint a Balkán többi részén, a ruhadarabokon csak a sok aranyhimzés föltűnő. A mesterségek nemenként egy-egy helységekre összpontosulnak, úgy hogy mindegyik helység más-más mesterséget ügyszólván monopolizál, a különböző mesterek aztán úgy látják el az ország szükségletét, hogy helységről-helységekre vándorolnak. Így például Albánia összes kőművesei és favágói a díbrai járásból valók: a kovácmesterséget kizárólag a czigányok űzik. Scutariiban a pékmesterséget csakis a strugai bolgárok gyakorolják; egy scutarii polgár sem adná magát erre a mesterségre. A cukrárszok monastiriiak és korceiaiak; a prizreniek az édes «halvát» készítik. Az opolai és a gorai lakosok az egész Balkánt járják be mint «salep» és «buza» (két ital) kereskedők. A lungiariak és rizaiak Konstantinápolyban űzik a hentes mesterséget, míg a pogoni és zagori lakosok posztóval és ruhákkal kereskednek és közülök nem egy számbavehető gazdagságra tett szert.

Más mesterségek oly hírnévre vergődtek, hogy külföldön is jól ismerik őket; így a jakovai, prizreni és monastiri aranyművesek igen szép filigrán és eisellirozott munkákat végeznek. A scutarii szabók és himzők híresek a legszebb himzésű ruhák készítésében, melyeket aztán drága pénzen eladnak Bosznia-, Montenegro- és Dalmáciában. Ipek, Jarkova és Monastir gyönyörű szép paszományokat készítenek, úgyszintén mindenféle

fémdrótot, aranydiszítést és snjtásokat, melyek leginkább Romániában és Kelet-Ruméliában el kelnek.

Scutariban és Prizrenben gyönyörű bagaria- és marokány- bőr-tárgyakat készítenek. Régebbi időben Albánia velauji nagyobb helységében különböző fegyvereket, így pisztolyt, puskát és jatagánt készítettek. A nagy külföldi modern fegyvergyárak ezt a hazai iparágat azonban teljesen tönkretették.

Albánia nagyobb ipartelepei a következők :

A pristinai, tüşkübi, prilipi, krusevói, okridai, neveskai és korciai gőzmalmok, a nitrovizoi és smoktinai gőzfűrészyárak, azután a dihovói posztó- és a mregarovoi és tornovoi paszománygyár.

Az eddig előadottakból könnyen lehet következtetni, hogy Albánia kereskedelme nem lehet valami fejlett. Kereskedelmi mérlege természetesen passiv — a bevitel a kivitelt jóval fölülmulta. 1900-ban az összes bevitel körülbelöl 38 millió frankra rúgott, míg a kivitel alig tett ki valamivel többet 14 millió franknál. Az ország nagyobb kereskedelmi utjai első sorban a tengeren keresendők. Az albán kikötők közvetlenül Triesttel, Velenczével, Corfuval és Konstantinápolylyal vannak összekötve. Az egyedüli obottii járaton kívül, melyben a mi Ungaro-Croatánk is részesedik, az összes járatokat az osztrák Lloyd és Ragusea, az olasz Puglia és Veloce és a görög, török és montenegrói vitorlások végzik. A hazai tengerészet, mint már említém, igen csekély és a dulcignóiak vitorláira szorítkozik.

A tengeri utakon kívül főlemlítendő az a kevés vasut is, melylyel Albánia rendelkezik. Mindenekelőtt az Üsküb—Saloniki vonal említendő. Hála e vonalnak Üsküb fontos keres-

kedelmi gőczponttá vált és teljesen emancipálta magát a fővárostól, Scutaritól, a hová azelőtt kénytelen volt áruit eladás végett beszállítani. Azután a monastir—salonikii vasút említendő, mely e vidék föllendítésére szintén nagy jelentőséggel bír.

A vasutak hiánya is elviselhető volna, ha az utak mind kocsival járhatók volnának. Albánia főbb országútjai a következők: Janinától—Prevesáig, Janinától—Monastri—Korciaig, azután Monastir—Struga és Sinraig, Monastirtól—Perlepo—Gradsko—Kruisevoig, azután Monastir—Kozana—Elassonáig és a görög határig. Gyengébbek, de még mindig járhatók a Monastir—Kastoria—Korcia—Pogradetzig terjedő utak. A scutarii vilajetben az egyedüli kossovói út járható.

A többi helyeken való közlekedés háts lovakon és öszvéreken történik. A mezőgazdaság és ipar föllendülésével természetesen karöltve járna a kereskedelem föllendülése is, mely azonban első föltételként követelné azt, hogy az ország belsejét a kikötőkkel kössék össze. Erről majd bővebben a végfejezetben.

VIII. Az albánok szükségletei és Albániában való térfoglalásunk.

Ha a különböző államok consulatusaik által készített és Albánia bevitelére vonatkozó táblázatokat végignézzuk, azt fogjuk találni, hogy az országba vitt áruk legnagyobb része hazánkban is bőven készül, sőt versenyképességük tekintetében sem az olasz, sem az osztrák áruk mögött nem maradnak. E körülménynél fogva kereskedőink már most keresik az albánokkal való üzleti összeköttetést, a miért is remélhető, hogy a szépen fejlődő kereskedelmi viszony a két ország közt szorosabb kapcsolatot fog teremteni.

Élelmi szerek közül a liszt és a czukor szerepel, mint első rendű beviteli cikk. Mindkettő hazánkból kitűnő minőségben és versenyképesen szállítható. Alárendeltebb szerepet játszik a bevitelnél a kávé, a rizs és a szesz.

Posztó- és ruhaneműek közül, különösen Ausztriából, a következő nemek szállíttatnak:

Az egész Keleten elterjedt színes durvább posztó és daróc, a milyen elegendő számban készül nálunk is, Erdélyben és Felső-Magyarországon. Albániába legnagyobbbrészt a fehérszínű posztó szállíttatik, a melyet Erdélybe a székelyek és az oláhok hordanak. Nagy keletje van a kék és vörös posztónak is.

Nagy beviteli cikk a török fez és a fehér albán sapkák,

megint olyanok, a melyet nálunk is nagy számban készítenek és a délvidéken, Horvátországban és Erdélyben mindenütt találhatók.

Biztos és jó piacot találhatni egyszerűbb polgári ruhák-nak és közepes fehérneműnek is; nemkülönben nagyon kelnek a közönséges kalapok (szalmakalapok is), bársonyneműek, gyapjúfélék, hímzőselymek és a hímzésre vonatkozó különféle cikkek.

Igen sok pénzt keresnek az osztrákok és olaszok a közönséges üveg- és porcellánárúkkal. Rendesen albán min-tákkal mint «Skanderbegárúk» szerepelnek a forgalomban. A magyar üveggyárak ugyanez árúkat jobb minőségben és olcsóbban készítik.

Nem kis szerepet játszik a beviteli cikkek között a vasárú, rendesen építészeti czélokra, azután a czement. A különböző festékekből igen sok fogy.

Nagy a forgalom képekben is. Ezek rendesen olajnyomatok, melyek tárgyakat az albánok történetéből merítik és melyek igen jó pénzen elkelnek.

A fabutor is óriási beviteli cikk, különösen jól fizetik, ha honi ízlésöknek megfelelően vannak készítve. Nagy a szükséglet arany-neműekben, arany- és ezüstgombokban és arany-utánezatú tárgyakban.

Az épületfáról már az előbbi fejezetben szóltam — ellenére a rengeteg erdőknek, az előadott okoknál fogva, elég nagy a szükséglet, az épületfát rendesen Trieszten át viszik be Albániába — mind olyan dolog, melyet mi is igen jól tudnánk elvégezni. Nem hagyhatók figyelmen kívül a gyertyaneműek, melyek szükséglete évről-évre növekedik és a papirnak mindenféle neme sem.

Ezekben általánosságban előadtam mindazon czikkeket, melyek bevitelére Albánia jelenleg szorul.

Minden kereskedőnk beláthatja ezekből, hogy Magyarország Albánia összes igényeit fényesen fődözhetné — de eddigelé, sajnos, nem volt bennünk azaz életrevalóság, a mit például versenytársunknál, az olasznál találhatunk.

Így az olasz kormány nemrég Janinában egy mintaraktárt szervezett. Az albán kikötőknek a belföldi részekkel való rossz összeköttetése ugyanis arra bírja az olasz kormányt, hogy a nagyobb helységekből mindenütt ily mintaraktárt szervezzen. A kereskedő nincs kényszerítve közvetlenül Olaszországba fordulni, hanem a helybeli raktárt minden nehézség nélkül igénybe veheti. Az olasz kormány az albán kivitel emelésére az exportáló kereskedőknek a mintaraktárak számára küldendő árúknak *activ fuvarmentességet* is biztosított. A janinai mintaraktár sikeres működése következtében hasonló raktárak még az idén Durazzo, Tirana és Alessióban állittatik föl. Olaszországnak közeli szomszédsága is nagyban járul hozzá, hogy esetlegesen még késedelmező actiónkat még nehezebbé tegye.

Már most az a kérdés merül föl, hogy mit kellene első sorban tennünk, hogy Albániát gazdasági érdekkörünkbe vonjuk?

Az első és főteendő volna Albániát Magyarországhoz közelebb hozni és az ország szükségleteinek fődözését kezünkbe venni. Ennek elérése végett Albánia és Fiume közt gyors és állandó hajóösszeköttetést kellene teremtenünk. Mint már említettem, az osztrák Lloyddal kötött szerződésünkönél fogva az «Adria» nem hajózhatja be az albán kikötőket, hanem csak arra szorítkozik, hogy az esetleg Nyugatra menő árúkat föl-

vegye, a mit az «Adria» korfui ügynöksége eszközöl. Ezen egyelőre változtatni nem lehet, de a szerződés lejárta, esetleg megújítása esetén nem volna szabad és talán nem is lesz lehetséges az albán kikötőket mellőznünk. Az Ungaro-Croata, mely partvidéki forgalmunkat oly buzgón teljesíti, már most lejárhatna Prevesáig is. Az Ungaro-Croatán kívül a magyar-albán forgalom fejlesztésére nagy befolyással lehet a mostanában nagyra tervezett szabadhajózásunk. Másodsorban arra kellene törekednünk, hogy egy kikötőt «per eminentiam» bevitelünknek és az albán kivitelnek lekössünk. Ebben a kikötőben aztán tárházakat kellene építenünk, melyekbe az albán kereskedők az önköltségi áron áruikat beraktározhatnák. Scutariban kisebb pénzügyintézetet kellene létesítenünk. A fővárosban és a nevezetesebb kikötőkben pedig kereskedelmi ügynökségeket kellene fölláttatnunk. A magyar kereskedelmi muzeum, mely a Keleten valóságos missiót végez, fiókjait az összes számbavehető albán helyekre kiterjeszthetné. Ezt az államnak, vagy legalább az állam támogatásával kellene kivinnünk. De a magánvállalkozásnak maradna a föladat oroszlánrésze. Kereskedőink járassák be ügynökökkel, utazókkal az egész országot — be fogják látni, hogy Albánia oly piac, mely a belföld sok részével vetekedik. Az Albániába lemenő árúknak a szállítóvállalatok bizonyos fuvarengedményeket biztosítsanak. Mindenekelőtt azonban a rossz közlekedési eszközökön kellene lendítenünk. Egy kis fáradsággal és csekély — de jól kamatozó tőkével lehetne Scutarit vasúttal a tengerrel összekötni. Az egész út huszonhét kilométernyi volna és mindvégig sík területen vezetne végig. Prizrend és Orovoki felé könnyen lehetne jó országutakat teremteni — úgyszintén a Drina és Bojana szabályozása sem kerülne sok pénzbe és szintén igen

jól kamatozna. Minde tervek talán nagyon költségeseknek és nehezen keresztülvihetőeknek látszanak. Pedig mily messze állanak azoktól, a melyeket például most Olaszország és a kis balkán államok francia tőkésekkel terveznek. Arról van ugyanis szó, hogy Loisenak *Az adriai egyensúlyról* szóló művében említett «trans-balkáni vasút» tervét megvalósítsák. E terv szerint Antivariból, a hol nagyszerű tárházak volnának létesítendők, indulna ki az új vonal és Podgorizzán, Ipeken, Cosrovon, Nisen, valamint Kladován át a Dunát is átszelné, Románián végig járna és egy orosz határszéli városban végződne. Mint hallottam, a terv eddigi kivitelét csak «Ausztria-Magyarország gátolta eddig, mert a vonal egy részének a novibazári sandzsákon kellene áthaladni és itt mi nehézségeket támasztottunk, melyek még elhárítva nincsenek». Hát ha ez nem is volna igaz, de annyi tény, hogy az említett vasút terve ma az érdekelt és mérvadó köröket erősen foglalkoztatja és célja nem más, mint Budapestet és Bécsét, valamint Triesztet és Fiumét a «Balkántól egészen elvágni». Az egész Balkán szükségletét Olasz- és Franciaország fődözné!

Olaszország e kedvenc eszméjét azonban már részben keresztelte az üsküb—salonikii vonal, mely Bécsét és Budapestet az aegi tengerrel máris összekötötte. Az 1903—04-ben készülő sarajevo—mitrovizzai vonal is nagyban fog hozzájárulni ahhoz, hogy Albániát hozzánk közelebb hozzuk.

Mindenesetre azonban szükségesek volnának még a következő vonalak Monastir—Scutari és a föntemlített vonallal a tengerig; azután Monastir—Elbasso—Tirana—Durazzo, Közép-Albánia főkikötőjéhez. A Vogussa-terület megnyitására pedig a Monastir—Drenovo—Perat—Vallonai vonal és ennek Janinával való összeköttetése. Az ekként behálózott Albánia

annyira teljes érdek-sphæránkba esnék, hogy azt semmiféle trans-balkán vasút tőlünk elvenni nem volna képes. A vasúti hálózat fejlesztésével karöltve az utakat is kezünkbe kellene venni és a közlekedést európai vonalra emelni.

A közlekedés kifejlesztésével járna a legszükségesebb telepeknek létesítése. A befektetett tőke nagyon bőven kamatozna, mivel a munkaerő Albániában nagyon olesó és másrészt a verseny még igen csekély. Természetes, hogy mindez csak a távolabb jövőnek lesz föladata, mostanában annyival megelégedhetünk, hogy a föntemlitett tengeri uton és a magyar ügynökök és kereskedők kiküldetésével az albán szükséglet földözéséről gondoskodunk.

Ha ekképen szervezkedünk, a salonikii kikötőt — a halhatatlan Andrassy keleti politikájának végezeljät, így gyorsabban és biztosabban fogjuk elérni, mint a szuronyok százezzeivel. De nemcsak uralkodni fogunk, mint hajdan az egész Ádrian, hanem az eddigi rokonszenvhez a népek szeretetét is, minden vívmány legbiztosabb alapját, ki fogjuk érdemelni.

FÜGGELÉK.

I.

Az Ungaro-Croata albán és ezzel kapcsolatos dalmát járatai.

Oda				Vissza			
Minden második							
Péntek	7	d. u.	—	Fiume	—	Kedd	8 30 d. e.
Szombat	5 30	reggel	—	Zara	—	Hétfő	7 00 este
"	3	d. u.	—	Trann	—	"	8 15 "
"	4 30	"	—	Castelvechio	—	"	6 45 "
"	6 15	este	—	Spalato	—	"	5 00 reggel
Vasárnap	5 15	reggel	—	Vallegrande	—	Vasárnap	7 00 "
"	4	d. u.	—	Ragusa	—	Szombat	8 00 este
Hétfő	12	d. e.	—	Cattaro	—	"	6 00 "
Kedd	5 00	reggel	—	Budua	—	Péntek	4 d. u.
Feltételes	—	—	—	Spizza	—	Feltételes	—
Kedd	7	reggel	—	Antivari	—	Péntek	1 30 d. u.
"	9 45	"	—	Dulcigno	—	"	11 45 d. e.
"	4	d. u.	—	Ohotti	—	"	6 reggel

I.

Fiume-Gravosa.

Oda				Vissza			
Hétfő	10 30	d. e.	—	Fiume	—	Szerda	4 30 d. u.
"	5	d. u.	—	Zara	—	"	10 45 d. e.
"	11 00	éjjel	—	Spalato	—	"	5 00 reggel
Kedd	8	reggel	—	Gravosa	—	"	8 00 este

II.

Fiume-Gravosa

Oda				Vissza			
Szombat	10 30	d. e.	—	Fiume	—	Hétfő	4 00 d. u.
"	5	d. u.	—	Zara	—	"	10 45 éjjel
"	11 00	éjjel	—	Spalato	—	"	5 d. e.
Vasárnap	8	reggel	—	Gravosa	—	Vasárnap	8 00 este.

Fiume-Metković.

Oda				Vissza			
Hétfő	1	d. u.	—	Fiume	—	Péntek	3 55 d. u.
"	9 25	este	—	Zara	—	"	7 30 este
"	2 35	éjjel	—	Sebenico	—	Csütörtök	11 00 éjjel
"	7 30	reggel	—	Spalato	—	"	5 d. u.
"	—	—	—	Makarska	—	"	1 "
"	—	—	—	Trappani	—	"	11 d. e.
Kedd	6 45	reggel	—	Metković	—	"	8 "

Az „Osztrák Lloyd” albán járatai. Dalmát-albán hetenkinti vonal.

Allomások	Erkezés		Tartózkodás		Indulás		Úttartam	
	nap	óra	nap	óra	nap	óra	mérf.	óra
Oda								
Antivari — — — — —	Hétfő	10	—	1 ¹ / ₂	Kedd	11 ¹ / ₂	14	1 ¹ / ₂
Dulcigno — — — — —	"	1	—	1	"	2	19	2
Medua — — — — —	"	4	—	9	"	1	37	5
Durazzo — — — — —	Kedd	6	—	5	"	11	57	5 ¹ / ₂
Valona — — — — —	"	4 ¹ / ₂	—	6 ¹ / ₂	"	11	57	7
Santi Quaranta — — —	Szerda	6	—	2	Szerda	8	14	1 ¹ / ₂
Corfu — — — — —	"	9 ¹ / ₂	—	23	—	—	—	—
Vissza								
Corfu — — — — —	Csütört.	—	—	—	Csütört.	8 ¹ / ₂	14	1 ¹ / ₂
Santi Quaranta — — —	"	10	—	1 ¹ / ₂	"	11 ¹ / ₂	57	5 ¹ / ₂
Valona — — — — —	"	5	—	6	"	11	57	7
Durazzo — — — — —	Péntek	6	—	7	Péntek	1	37	3 ¹ / ₂
Medua — — — — —	"	4 ¹ / ₂	—	11 ¹ / ₂	Szombat	4	19	2
Dulcigno — — — — —	Szombat	6	—	1	"	7	14	1 ¹ / ₂
Antivari — — — — —	"	8 ¹ / ₂	—	—	—	—	—	—

Thessaliai kéthetenkinti vonal.

Trieste — — —	Csütört.	5	391	41	Durazzo — — —	Szombat	10	—	2
Durazzo — — —	Szombat	—	57	6	Valona — — —	"	6	—	6
Valona — — —	"	—	57	6					

Erkezés Konstantinápolyba csütörtök d. u. 4 órakor.

Vissza Konstantinápolyból indul hétfő d. u. 4 órakor.

Durazzo — — —	Szombat	9	37	4	Durazzo — — —	Szombat	5	—	4
Medua — — —	"	5	376	43	Medua — — —	"	—	—	4
					Trieste — — —	Hétfő	—	—	—

Thessaliai vonal — kéthetenkinti.

Trieste — — —	Csütört.	5	391	41	Durazzo — — —	Szombat	10	—	2
Durazzo — — —	Szombat	—	57	6	Valona — — —	"	6	—	6
Valona — — —	"	—	57	6					

Vissza Konstantinápolyból.

Valona — — —	Péntek	11	57	6	Valona — — —	Csütört.	6 ¹ / ₂	—	4 ¹ / ₂
Durazzo — — —	"	9	37	4	Durazzo — — —	Péntek	5	—	4
Medua — — —	"	5	376	43	Medua — — —	Vasárn.	1	—	4
					Trieste — — —	"	—	—	—

Thessaliai vonal — kéthetenkinti.

Trieste — — —	Csütört.	5	109	13	Flume — — —	Péntek	6	—	10
Flume — — —	Péntek	4	340	38	Durazzo — — —	Vasárn.	6	—	3
Durazzo — — —	Vasárn.	9	57	7	Valona — — —	"	4	—	5
Valona — — —	"	9	68	9					

Erkezés Konstantinápolyba csütörtök d. u. 4 órakor.

Vissza Konstantinápolyból elindulás szombat este 8 órakor.

Medua — — —	Péntek	2	326	38	Medua — — —	Péntek	10 ¹ / ₂	—	3 ¹ / ₂
Flume — — —	Vasárn.	7	109	12	Flume — — —	Vasárn.	4	—	15
					Trieste — — —	Hétfő	7	—	—

Az «Adria» középtengeri szolgálata.

KÖZÉPTENGERI SZOLGÁLAT.

Fiume-malta-szicília-marseille-spanyolországi vonal.

Fiuméből: Andrássy július 5-én, Rákóczy 12-én, Szent László 19-én, Kassa 26-án.

Érkezés	Menet:	Indulás
—	Fiume — — — — —	Csütörtökön d.u. 8 óra —
Szombaton d.e. 6 óra —	Bari — — — — —	Szombaton « 6 « —
Hétfőn « 6 « —	Reggio * — — — — —	Hétfőn d.e. 11 « —
Hétfőn d.u. 2 « —	Riposto * — — — — —	Hétfőn d.u. 5 « —
Kedden d.e. 6 « —	Malta — — — — —	Kedden « 6 « —
Szerdán « 6 « —	Catania — — — — —	Szerdán éjféltkor
Csütörtökön « 5 « —	Messina — — — — —	Csütörtökön d.u. 6 óra —
Pénteken « 6 « —	Palermo — — — — —	Pénteken « 4 « —
Szombaton « 9 « —	Nápoly — — — — —	Szombaton « 4 « —
Hétfőn « 6 « —	Genua — — — — —	Kedden éjféltkor
Szerdán « 4 « —	P. Maurizio — — — — —	Szerdán d.e. 10 óra —
Szerdán d.u. 3 « —	Nizza — — — — —	Szerdán d.u. 8 « —
Csütörtökön d.e. 8 « —	Marseille — — — — —	Szombaton « 6 « —
Vasárnap délbén	Barcelona — — — — —	Hétfőn « 6 « —
Kedden délbén	Valencia — — — — —	—

* Feltételes megállóhely.

Valenciából: Kassa június 4-én, Tisza 11-én, Mátyás király 18-án,
Andrássy 25-én.

—	Valencia — — — — —	Szerdán d.u. 6 óra —
Pénteken d.e. 6 óra —	Marseille — — — — —	Vasárnap d.e. 10 « —
Hétfőn « 8 « —	Genua — — — — —	Hétfőn d.u. 8 « —
Szerdán « 8 « —	Nápoly — — — — —	Szerdán « 4 « —
Csütörtökön « 9 « —	Palermo — — — — —	Pénteken délbén
Szombaton « 10 « —	Malta — — — — —	Szombaton d.u. 8 óra —
Vasárnap « 9 « —	Riposto * — — — — —	Vasárnap « 5 « —
Vasárnap d.u. 8 « —	Messina — — — — —	Hétfőn éjféltkor
Kedden d.e. 6 « —	Catania — — — — —	Kedden d.u. 6 óra —
Csütörtökön « 6 « —	Bari — — — — —	Csütörtökön « 6 « —
Szombaton « 6 « —	Triest — — — — —	Hétfőn « 6 « —
Kedden « 6 « —	Fiume — — — — —	—

Corfuban az «Adria» hajói akkor fordulnak meg, ha az albán kikötőkből nyugatra menő árut felvehetnek; jelenleg az «Adria» hajói az albán kikötőkből a Lloyd-tal kötött szerződés folytán kiszorultak.

Bosnyák-hercegovinai államvasutak.

Bpest kel. p. n. 105 130 810 — Sarajevo 656 342 450

Árak állérekben				Szv.	Szv.	V.v.	V.v.	Állomások	Szv.	V.v.	V.v.	V.v.
I.	II.	III.	IV.	101	103	111	145		102	112	124	144
				I-III	I-III	I-IV	I-IV	Középeurópai idő	I-III	I-IV	I-IV	I-IV
Sarajevóból				9 28	1 27	6 28	5 10	i. Sarajevo X	6 28	3 12	7 40	8 43
40	30	20	10			6 38	5 20	Alipašin most	6 10	2 52	7 22	8 25
64	48	32	16	9 44	1 46	6 48	5 39	Biče		2 33	7 00	8 07
96	72	48	24			6 59	6 02	Blažuj	5 48	2 11	6 33	7 45
152	114	76	38	10 09	2 12	7 22	6 29	Hadžići		1 55	6 17	7 29
176	132	88	44			7 34	6 41	Wächterhaus 2	5 33	1 44	6 06	7 18
200	150	100	50	10 29	2 33	7 49	6 52	Pazaric	5 05	1 12		6 46
248	186	124	62		2 56	8 14	erk.	300 Tarčin		12 58		6 32
280	210	140	70	11 07	3 12	8 34		304 Rastelica	4 83	12 33		6 08
312	234	156	78	11 33	3 39	9 04		308 Ivan	4 13	12 01		
344	258	172	86	11 53	4 08	9 27		312 Bradina	3 37	11 19		
384	288	192	96	12 14	4 29	9 51		317 Brjuni	3 08	10 49		
408	306	204	102		4 47	10 10		320 Podorožac	2 51	10 30		
448	336	224	112	12 47	5 03	10 28		i. Konjica X	2 43	10 10		
				1 07	5 21	10 52		e. Konjica X		9 46		
528	396	264	132			11 17		335 Lisičić	2 19	9 31		
552	414	276	138	1 33	5 50	11 32		338 Ostrožac	1 55	8 57		
640	480	320	160	1 55		11 58		349 Rama	1 36	8 35		
696	522	348	174	2 16	6 33	12 22		356 Jahlanica a.d. Narenta X		7 54		
800	600	400	200			1 02		369 Grabovica	12 47	7 36		
856	642	428	214	3 03	7 30	1 25		376 Drežnica		7 04		
944	708	472	236		8 00	1 56		387 Raškagora		6 46		
1000	750	500	250			2 16		394 Vojno	11 45	6 20		
1080	810	540	270	3 58	8 45	2 42		e. Mostar X		7 15		
				V.v.						V.v.		
				113				i. Mostar X	11 21	7 15		9 46
				I-IV				416 Buna	10 44	6 45		9 15
1176	882	588	294	4 18	5 30	3 05		423 Zitomislje		6 25		8 54
1232	924	616	308	4 56	9 19	3 55		428 Kručević		6 08		8 38
1272	954	636	318		6 33	4 09		435 Dretelj		5 49		8 19
1328	996	664	332		6 51	4 27		437 Čapljina	10 15	5 40		8 10
1352	1014	676	338	5 32	7 06	4 40		443 e. Gabela 403	10 00	5 17		7 50
1392	1044	696	348	5 42	7 20	4 54		e. Metković 403	9 38	5 06		7 36
				6 03	7 34	5 04		i. Metković 403	10 15	6 03		
				5 06	7 04			i. Gabela 403	9 55	5 10		
				5 48	7 26			454 Dubravica		4 34		
1472	1104	736	368		8 05			460 Hrasno		4 13		
1520	1140	760	380	6 37	8 37			466 Hutovo	9 01	3 52		
1568	1168	784	392	6 54	9 03			777 Turkovci		3 23		
1656	1242	828	414		9 31			484 Veljameđa		3 03		
1720	1290	860	430		9 51			492 Ravno	8 05	2 43		
1776	1332	888	444	7 50	10 15			598 Zavalu	7 51	2 23		
1824	1368	912	456	8 04	10 31			509 Poljice	7 28	1 55		
1912	1434	956	478	8 25	10 59			518 Jasenica	7 09	1 31		
1984	1488	992	496	8 45	11 24			e. Hum 405	6 57	1 13		
2032	1524	1016	508	8 59	11 41			e. Trebinje 405	6 49	1 03		8 50
				10 00	2 05			i. Trebinje 405	6 27	12 35		8 20
				7 52	10 45	5 55		i. Hum 405		8 06		
				9 03	11 51	7 05		e. Uskoplje X 404		4 42		
2112	1584	1056	528	9 32	12 21	7 35		e. Zelenika 404				
					4 42			i. Zelenika 404				
					8 06			i. Uskoplje X 404	6 25	12 10		8 15
2154	1616	1078	540	9 33	12 46	7 36		539 Brat		11 56		8 01
2210	1658	1106	554		1 01	7 51		545 Sumat Gionchetto		11 38		7 43
2252	1688	1126	564		1 19	8 09		550 Rijeka-Omla		11 26		7 31
2300	1720	1150	570	10 23	1 46	8 31		555 e. Gravosa	5 44	11 10		7 15

Minien heftón és ponteken okt. 1-ig.

Ugy a gravosai, mint a metkovićei vonal csatlakozással bír az Ungaro-Croata Albániába és Cattaróba járó hajóival. Lásd U.-C. járatait.

TARTALOM.

	Oldal
I. Albánia népe — — — — —	1
II. Albánia történetéből — — — — —	11
III. A jelenlegi politikai áramlatok — — — — —	21
IV. Az osztrák-magyar monarchia politikai és gazdasági befolyása	34
V. Az albán föld — — — — —	43
VI. Albánia kikötői — — — — —	65
VII. Albánia őstermelése, ipara és kereskedelme — — — — —	76
VIII. Az albánok szükségletei és Albániában való térfoglalásunk	89
Függelék — — — — —	95

